

Balogh Csaba

Tanítványság az Ószövetségben, különös tekintettel Ézsaiás 8,16-ra

A tanítványság intézménye rendkívüli jelentőséggel bír az Újszövetség szempontjából. Nem is csoda, hiszen Jézus Krisztus tanítványai igen fontos szerepet játszottak abban, hogy tanítása az utókor számára fönmaradjon. De az is köztudott, hogy ez az intézmény nem Jézus Krisztussal kezdődött. Ő csupán átvett egy olyan rendszert, amely már régóta ismert volt korának zsidó társadalmában. A befolyásos zsidó rabbik elsősorban saját tanítványi köreikben terjesztették a bibliai hagyományokra vonatkozó tanításaikat. Ezek a tanítványi körök egyfajta felsőfokú képzésként működtek. Ennek az intézménynek a gyökerei azonban még mélyebbre nyúlnak vissza. Az ókori görög világban jól ismert jelenség volt, hogy a filozófusok körül a tanításaik iránt érdeklődő csoportok alakultak ki.¹ Ennek az elszánt tanítványi közösségnek volt a feladata az is, hogy áthagyományozza a mester tanítását az utókorra.

De vajon van-e valamilyen nyoma ennek az intézménynek a hellenista világon túl? Beszélhetünk-e tanítványságról az Ószövetségben? Játsszott-e valamiféle szerepet az Ószövetség abban, hogy a tanítványság ilyen formát öltött a zsidóságon belül? A válasz természetesen a meghatározástól függ elsősorban. Pontosan mit is értünk azon, hogy „tanítványság”? Kicsoda a tanítvány? Ha egy túlságosan szűk definícióból indulunk ki, amely erősen az újszövetségi paradigmákra alapoz, akkor óhatatlanul is a Rengstorf szkepticizmusához jutunk, amely szerint az Ószövetségnek aligha kell valamiféle szerepet tulajdonítanunk a későbbi zsidó mester-tanítvány rendszer kialakulásában. A Jézus által is átvett intézmény tehát a hellenizmus terméke, amely a zsidóság közvetítésével kerül be az Újszövetség világába. Noha ez a megállapítás nem feltétlenül helytelen, számomra mégis kérdés marad, hogy Rengstorf egyrészt elég komolyan veszi-e a tanítványság formáin belüli sokszínűséget, másrészt valóban jól látja-e azon ószövetségi textusok jelentőségét, amelyek ennek az intézménynek az alakulásában zsidó szempontból potenciális ihletforrások lehettek.

Elfogadhatóbbnak tűnik az, ha kezdetben néhány általánosabb definícióból indulunk ki. A tanítványság alapvető feltétele az, hogy létezik egy sajátos és koherens ideológiát valló tanítómester. Továbbá léteznie kell egy

---

¹ Rengstorf, K. H.: μαθητής címszó. In: Kittel, R. (szerk.): *Theological Dictionary of the New Testament*. Grand Rapids, MI 1985, 4416–4426.

korlátozott létszámú csoportnak is, amely vonzódik ehhez a tanításhoz. Az alábbi vizsgálódás a következő kérdésre korlátozódik: mit mond az Ószövetség a tanítványságról? Egy rövid általánosabb bevezető után a téma szempontjából egyik igen lényeges referenciára, Ézs 8,16-ra fogok összpontosítani.

1. Tanítványság az Ószövetségben

A zsidó és keresztyén hagyományban egyaránt széles körben terjedt el az a nézőpont, amely szerint az Ószövetség (legalábbis a Tóra) egyfajta tan-könyv, s ez olyan tekintéllyel bíró személyek utasításait és tanításait tartalmazza, akik valamilyen formában rendkívüli kapcsolatban álltak Istennel, és ezért figyelniük kell rájuk azoknak, akik magukat tanítványaiknak tekintik. Már maga a ירה ige is, amelyből a „Tóra” szó ered azt jelenti, hogy „tanít, utasítást ad” (hif.). Ezen túlmenően a héber nyelv néhány más olyan kifejezést ismer, amely a tanítással kapcsolatos: למד pi., בין hif., ידע hif., אלף pi., סר qal/pi., זהר (II.) hif., חכם pi./hif., שכל (I.) hif.² Ezen igék származékszavai a „tanító(mester)”³ illetve „tanítás”.⁴ Ez a terminológiai sokszínűség rávilágít a tanítás folyamatának különböző vonatkozásaira és Izráel társadalmán belül elfoglalt jelentős helyére. Azonban mindaddig, amíg az Ószövetség sokféle módon fejezi ki a tanítás gondolatát, különös az, hogy a tanítottakra, tanulóokra, tanítványokra viszonylag kevés, mindössze négy utalást találunk: 1Krón 25,8; Ézs 8,16; 50,4 és 54,13.

1Krón 25 lévita templomi énekesekről szól, akik Ászáf, Hémán és Jedútún vezetése alatt végezték tevékenységüket. A krónikás „atya” megnevezéssel illeti a három vezetőt, akiket prófétákként mutat be, templomi éneklésüket pedig prófétálásnak tekinti.⁵ 1Krón 25,7–8-ban ez áll: *Az ő számuk, pedig az ő*

² E szavak jelentésárnyalataihoz ld. Zuck, R. B.: Hebrew Words for ‘Teach’. In: *Biblical Studies* 121 (1964), 228–235, illetve ld. a szótárak és szókönyvek vonatkozó cikkeit.

³ מורה: 2Krón 15,3; Péld 5,13; Ézs 9,14; Hab 2,18; מלמד: 5Móz 4,1; Zsolt 94,10, 119,99; Péld 5,13; Ézs 48,17; מביין: 1Krón 25,7,8; 2Krón 35,3; Ézsd 8,16.

⁴ תורה, „tanítás, útmutatás, szabály”: 5Móz 33,10; Péld 1,8; Ézs 2,3; מוסר, „fegyelmezés, figyelmeztetés, intés”: Péld 1,8; 8,10; Jer 2,30; דעת, „ismeret, értelem”: Péld 8,10; 12,1; דעה, „ismeret”: Ézs 28,9; Jer 3,15; דע, „ismeret”: Jób 32,6.10.17; 36,3.

⁵ 1Krón 25,2 szerint Ászáf a király mellett (vagy pedig parancsa szerint) prófétált (הַמְּלִיךְ עַל־יְדֵי הַמְּלִיךְ); 25,3 szerint Jedútún hárfakisérettel prófétált; a 25,5 pedig úgy nevezi meg Hémánt, mint aki a király látnoka minden Istennel kapcsolatos dologban (חֹזֵה הַמְּלִיךְ בְּדַבְרֵי הָאֱלֹהִים). A részletes elemzéshez ld. Klein, R. W.: *1 Chronicles*. Hermeneia. Minneapolis, MN 2006, 479–481. Klein véleményétől eltérően úgy vélem, hogy a 25,1-ben álló הַנְּבִיאִים (költív!) Ászáfra, Hémánra és Jedútúnra vonatkozik (nem az egész lévita kórusra). Hasonlóképpen Dirksen, P.: Prophecy and Temple Music: in 1 Chron 25:1–7*. In: *Henoch* 19 (1998), 259–265. Schniedewind, W. M.: *The Word of God in Transition: From Prophet to Exegete in the Second Temple Period*. JSOTSup 197. Sheffield 1995, 186–187. A próféták és a zene kapcsolatához ld. 1Sám 10,5–6.10; 2Kir 3,15.

atyjukfiaival együtt, akik jártasak voltak JHVH énekeiben (מְלַמְדֵי־שִׁיר לַיהוָה), mindnyájan képzettek (כָּל־יְהִימְבִיחַ), 288 volt. Sorsot vetettek a szolgálatukat illetően, kicsi és nagy, a hozzáértő (מְבִיחַ) és a tanítvány (תַּלְמִיד) egyaránt. A תַּלְמִיד „tanítvány” (a לָמַד ige származékszava) kifejezés csak itt fordul elő a bibliai héberben. A rabbinikus iratokban ez lesz később az a klasszikus terminus, amellyel a rabbik tanítványait jelölik.⁶ 1Krón 25,8 azonban még nem erről az intézményről szól. A szövegösszefüggésből világos, hogy תַּלְמִיד a מְבִיחַ „szakértő” ellentéte (a בֵּין בֵּין hif. participiuma). Mindkettő egyfajta státuszjelző cím. Ezen belül a תַּלְמִיד az alacsonyabb rangú személyt jelöli. Ugyanakkor a תַּלְמִיד nem annyira egy ideológia iránt elkötelezett személyt jelöl, mint inkább azt, aki a zenei téren szerez szakismeretet.

Ézs 50,4 egy olyan perikópa része, amely a JHVH szolgájáról szól (50,4–11), akit a szerző prófétaként mutat be. A szolgának az a feladata, hogy erősítse az elcsüggedteket, ám ebben a munkában értetlenséggel és a hallgatók vádaskodásával is szembe kell néznie. A 4–5. versek legitimáló üzenet: *Az én Uram, JHVH a tanítványok nyelvét adta nekem (לְשׁוֹן לְמוֹדִים),⁷ hogy támogassam (?) a megfáradtat beszéddel. Minden reggel fölserkenti fületem, hogy figyeljek, miként a tanítványok (לְשׁוֹמֵעַ כְּלְמוֹדִים).* JHVH, az én Uram megnyitotta füleimet és nem lázadtam és nem futottam el. A לְמוֹדִים itt egy olyan ifjú tanulóra vonatkozik, aki szert tett az ékesszóláshoz szükséges ismeretekre, és már tudja, hogy mit jelent figyelemmel kísérni a mester szavait. A lázadás és engedetlenség gondolata a még éretlen tanulóra emlékeztet, aki nem szeret tanulni és menekül az iskolától.⁸ Ézs 50 tehát nem kimondottan egy bizonyos prófétai tanítványcsoportra utal, akikhez ő maga is odatartozna, és arról sem beszélhetünk, hogy a szerző itt konkrétan egy bizonyos mester tanítványának tekintené magát.⁹

⁶ Nem kizárt, hogy a תַּלְמִיד arám kölcsön szó. Vö. Curtis, E. L. – Madsen, A. A.: *A Critical and Exegetical Commentary on the Books of Chronicles*. ICC. New York 1910, 280. Koehler, L. és mások: *Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. Leiden 2000, 1740–1741. Ld. még az akkád *talmīdu* kifejezést, amely jelentése „tanuló, tanítvány”, néha pedig „idomított (állat)”. Ez utóbbi jelentéshez kapcsolódik az ugariti *tłmā* (Olmo Lete, G. del – Sanmartín, J.: *Diccionario de la lengua ugarítica*. Aula Orientalis Supplementa 8. Barcelona 2000, 469). A rabbinikus irodalomban használt תַּלְמִיד kifejezéshez ld. Rengstorf: *μαθητής*, 431–441.

Hoenig megkérdőjelezi a תַּלְמִיד olvasat helyességét és a következő emendációt javasolja: לָמַד עִמָּת לְמִיד, „the teacher together with the disciple”. Vö. Hoenig, S. B.: *The Biblical Designation for ‘Pupil’*. In: *Jewish Quarterly Review* 70 (1979), 176–177. Ez javítás azonban nem meggyőző, mert a עִמָּת kifejezés az Ószövetségben kizárólag a לְ prepozícióval fordul elő (Préd 5,15 esetleg egy vitatható kivétel).

⁷ A לְמוֹדִים többes számú formája megkérdőjelezi a ‘tongue of instruction’, ‘skilled-tongue’ fordításokat (így pl. JPS Tanakh [1985], New American Bible, New International Version, Louis Segond).

⁸ Az ókori irodalomban erre nézve számtalan példát találunk.

⁹ Ézs 50,5 mögött néhányan az Ézs 8,16-ra való utalást látnak. Vö. Williamson, H. G. M.: *The Book Called Isaiah: Deutero-Isaiah’s Role in Composition and Redaction*. Oxford 1994, 108–109. Goldingay, J. – Payne, D.: *Isaiah 40–55*. ICC. London 2007, 208. Isbell, Ch. D.: *The Limmūdīm in the Book of Isaiah*. In: *Journal for the Study of the*

Az iskolai életből vett fiktív példával saját prófétai cselekvésének és hallgatásának készségét illusztrálja. A metaforában használt לְמוֹד tehát egy ókori iskola tanulója és nem egy, a későbbi értelemben vett tanítómester elszánt követője.

Ézs 54,13 szerint a próféta azzal bátorítja Siont, hogy *minden fiad a JHVH tanítványa* (לְמוֹדֵי יְהוָה) lesz. Ebben a kontextusban a „tanítvány” metafora jelentése problémás. Már eleve bizonytalan a masszoréta szöveg is. A בְּנֵיךָ, „a te fiaid” helyett a בְּנֵיךָ, „a te építőid” olvasatot találjuk 1QIsa-ban és a Babiloni Talmud *Berachot* 65a traktátusában is (vö. Ez 27,4). Az építők képe jobban illik a 11–12. versekhez, amelyek a romokban heverő Jeruzsálem újrakepítését írják le.¹⁰ Ha ez az értelmezés helyes, akkor a לְמוֹד az építéshez értő szakembert jelenti, akit – a pusztai sátozkultuszhoz készítő mesteremberekhez hasonlóan – JHVH maga fog megtanítani arra, hogy miként végezze munkáját. Ha a „te fiaid” (בְּנֵיךָ) olvasatot részesítjük előnyben, a tanítványság ígérete egész Izraelre vonatkozik (vö. 4Móz 11,29; Jóel 3,1–2). Mindenesetre, itt sincs szó intellektuális vezetőről, sem pedig szűk körű csoportról.

Ezen textusok mellett egyes bibliafordítások „tanítvány”-ról beszélnek ott is, ahol az Ószövetségben „próféták fiai”-ról van szó (בְּנֵי הַנְּבִיאִים).¹¹ Ezt az intézményt gyakran iskolaként képzelik el, amely olyan befolyásos vezetők köré szerveződött, mint pl. Elizeus próféta.¹² Az a szemlélet, amely szerint a „próféták fiai” tanítványok voltak, valójában már korán megjelenik a Jónathán Targumban vagy Josephus Flaviusnál.¹³ Mivel azonban a bibliai történetek nem használják sem a לְמוֹד, sem a תְּלָמִיד kifejezéseket, igen-igen kérdéses marad, hogy ezek a posztbiblikus értelmezések mennyiben felelnek meg a bibliai szövegek eredeti szándékának, illetve hogy mennyiben tekinthetők olyan

---

Old Testament 34 (2009), 107. Azonban Ézs 50 „szól/figyel” metaforái inkább a próféta és az ő megbízója, Isten közötti viszonyt akarják körülírni, semmint a próféta és a 8,16-beli tanítványok közötti kapcsolatot. Ézs 8,16-ban a beszéd motívuma nem játszik semmiféle szerepet.

¹⁰ A szövegrészhez ld. Goldingay és Payne: *Isaiah* 356. A szerzőpáros a „te fiaid” olvasat mellett kardoskodik, de véleményem szerint érvelésük kétséges marad.

¹¹ Vö. JPS Tanakh (1985); Elberfelder Übersetzung, Zürcher Bibel, Einheitsübersetzung.

¹² Oudenrijn, M. A. van den: L’expression ‘fils des prophètes’ et ses analogies. In: *Biblica* 6 (1925), 165–171. Joüon, P.: Qu’étaient les ‘fils des prophètes’. In: *Revue des Sciences Religieuses* 16 (1926), 307–312. Williams, J. G.: Prophetic ‘Father’: A Brief Explanation of the Term ‘Sons of the Prophets’. In: *Journal of Biblical Literature* 85 (1966), 344–348. Wilson, R. R.: *Prophecy and Society in Ancient Israel*. Minneapolis, MN 1984, 140–141. Lemaire, A.: *Les écoles et la formation de la Bible dans l’ancien Israël*. OBO 39. Göttingen 1981, 36 szerint ezek a prófétaiskolák a görög filozófiai iskolák mintájára működtek.

¹³ A בְּנֵי הַנְּבִיאִים kifejezést a Jónathán Targum általában תְּלָמִידֵי נְבִיאִים szóösszetétellel fordítja („prófétatanítványok”; vö. 1Kir 20,35; 2Kir 2,3.5.7.15; 4,1.38; 5,22; 6,1; 9,1). A תְּלָמִידֵי נְבִיאִים olyan helyen is megjelenik, ahol a héber szövegben ez legfeljebb implicit módon indokolt (vö. 1Sám 1,1; 1Kir 20,41; 2Kir 5,20; 8,4; 9,4; Ézs 7,3; 1Krón 2,53–54). Josephushoz ld. *Ant.* 8,354; 9,28; 9,33.68.106.

hermeneutikai modelleknek, amelyek a későbbi szerzők saját társadalmi realitásait tükrözik. Ha közelebről vesszük szemügyre a kérdést, rögtön kiderül, hogy gyanakvásunk nem megalapozatlan. A bibliai prófétizmust illetően a Targum egy olyan szemléletet képvisel, amelyre erősen rányomja bélyegét a posztbiblikus kor zsidósága. Az írott kánon kialakulásával és a spontán, kevésbé kontrollálható prófétai megnyilvánulások háttérbe szorulásával párhuzamosan a fogság utáni zsidóságban megerősödik az írástudók (ספרים) csoportja, akik átveszik a korábbi kijelentést közvetítő próféták szerepét. S mivel a prófétákat a Tóra értelmezőinek tartották, nem kell furcsállnunk, ha az 1Sám 10,5.10–11 prófétacsoporját (הַבָּל נְבִיאִים) a Targum írástudói csoportnak tekinti (סִיעַת סְפָרִיאַ; vö. 1Sám 19,20.24; 28,6.15).¹⁴

A rabbinikus tanítványság és az izraeli „próféták fiai” közötti kapcsolat azonban problémásabb annál, mint ahogyan azt az arám fordítók gondolták. A többes számú הַבָּל נְבִיאִים forma arra enged következtetni, hogy a בְּנֵי הַנְּבִיאִים szerkezetben a בֶּן elem a hovatarozást és nem a kort vagy a rangot jelöli. בֶּן tehát az, aki a prófétákhoz (többes szám!) tartozik és nem egy bizonyos próféta tanítványa. Másképpen fogalmazva a בְּנֵי הַנְּבִיאִים jelentése azonos a הַנְּבִיאִים szóéval.¹⁵ Az, hogy a próféták fiai a vezetőjüket „atyának” nevezték (אָב; 1Sám 10,12; vö. 1Sám 19,20) azt jelenti, hogy ezen a csoporton belül egyfajta hierarchia volt. De a בֶּן szó használatát nem az אָב cím indokolja.¹⁶ Hogy ezek a titulusok nem családi közösséget, hanem hierarchiát jelölnek aláhúzza az is, hogy a közösség tagját sohasem nevezik „fiúnak”, csupán „szolgának” (נֶעַר vagy מְשֵׁרֵת; 2Kir 4,1.38; 5,22; 9,1.4). Adott esetben a próféta „urának” nevezi a közösség vezetőjét (אֲדוֹן; 2Kir 2,3.5.12). Az „anya” címet ugyanakkor egy olyan személy is használhatja, aki nem tartozik a közösséghez (2Kir 6,21).

A hierarchia jelen van a közösségen belül, mégis kérdéses marad, hogy mennyire beszélhetünk konkrétan tanításról. Annak ellenére, hogy viszonylag sok történet szól a próféták fiairól, nehéz konkrét képet alkotni ennek a csoportnak a működéséről. Vannak, akik úgy vélik, hogy a közösség tagjait megtanították Izrael korai történelmére, vagy részt vettek különböző óizraeli prófétai hagyományok összegyűjtésében és továbbadásában.¹⁷ A rendelkezésünkre álló források nem támogatják ezeket a hipotéziseket. Ezek a csoportok feltehetőleg bizonyos kultuszi központok köré tömörültek (1Sám 19,18–20,1; vö. 9,11–14). Ez pedig azt jelenti, hogy a בְּנֵי הַנְּבִיאִים az ókori Keletről jól ismert kultuszi prófécia egyik formáját képviselte. A próféták fiai részt vettek politikai szempontból lényeges döntésekben, mint pl. királyválasztás (2Kir 9), és

¹⁴ A prófétacsoport és a zene kapcsolatát az 1Kron 25 fényében a Targum is templomi istendicséretként értelmezi.

¹⁵ Vö. Rengstorf: *μαθητής* 428. A בְּנֵי הַנְּבִיאִים tagját adott esetben egyszerűen אָבִיא-nak nevezik. Ez a vélemény szemben áll Williams: *Prophetic 'Father'* 345, és Wilson: *Prophesy* 141, szemléletével, akik szerint a „próféták fiai” egy sajátos vallási intézmény volt Elizeus próféta korában.

¹⁶ Így pl. Williams: *Prophetic 'Father'* 344–348.

¹⁷ Vö. Lemaire: *Écoles* 70–71. Isbell: *Limmûdîm* 101–104.

talán kevésbé fontos kérdésekben is adtak útmutatást (ha ugyan a 1Sám 9 történetét példaértékű elbeszélésnek tekinthetjük). Amennyiben a tanítás és tanulás jelen volt ezekben a közösségekben, úgy az valószínűleg nem jelentett többet annál, minthogy a próféták fiai elsajátították az orákulum közvetítésnek a különböző technikáit. Mindenesetre a bibliai szövegek nem beszélnek arról, hogy ezekben a csoportokban komolyabb intellektuális képzésről vagy az Írás értelmezésében való jártasság elsajátításáról lett volna szó. Ez a következtetés egészen természetes is, akkor, ha számolunk azzal, hogy korai stádiumaiban a prófétálás a spontán inspiráció és nem a tanulás eredménye volt.

Következtetésképpen elmondhatjuk, hogy míg az Ószövetség beszél tekintéllyel bíró vezetőkről, a körülöttük kialakuló követők képe meglehetősen távol áll attól, amit a hellenizmusban vagy a későbbi zsidóságban tanítványság néven ismerünk.¹⁸ A תלמיד és למוֹד kifejezések még nem feltételezik azt, hogy valaki elkötelezte magát egy sajátos ideológiát képviselő vezető mellett. A fenti terminusok csupán azt jelölik, hogy az illető személy részt vesz a tanulás folyamatában (pl. mint tanuló az iskolában) vagy egy bizonyos szakértelem (pl. zenei képesség) megszerzésére törekszik.

2. Tanítványok Ézsaiás 8,16-ban

Az Újszövetség korának zsidóságban ismert tanítványság szempontjából a legizgalmasabb textus minden bizonnyal Ézs 8,16. Sok bibliafordítás, amely egyébként máshol tartózkodik a „tanítvány” kifejezés használatától, elismeri, hogy Ézs 8,16-ban ezt a fogalmat nem lehet kikerülni. A verset gyakran idézik annak bizonyítására, hogy már Ézsaiás korában létezett egyfajta ideológiai alapon létrejött tanítványi kör, amelynek élén a próféta állt. Ézs 8,16–18, amelyet többnyire egy összefüggő perikopaként tartanak számon, a következőket írja:

16 Kösd be az intelmet,

pecsételd be a tanítást az én tanítványaim között!

17 És én várom JHVH-t, aki elrejtette az ő arcát a Jákób házatól,
és benne reménykedem.

18 Íme, én és a gyermekek, akiket JHVH adott Izráelre vonatkozó jelekül és csodákul! Mi a seregek JHVH-jától vagyunk, aki a Sion-hegyen lakik.

¹⁸ A tanítvány címet Josephus még további szereplőkre is alkalmazza. Vö. Józsué a Mózes tanítványa (*Ant.* 6,84), Elizeus az Illés tanítványa (*Ant.* 8,354), Báruk a Jeremiás tanítványa (*Ant.* 8,158.178). Ami Józsué illeti, Josephus itt is saját korának értelmezését követi (vö. Jeruzsálemi Targum 4Móz 11,26-hoz, ahol Mózes Izráel rabbijaként jelenik meg). Az Ószövetség azonban Józsué csupán „Mózes szolgája”-nak (מִשְׁרָת) nevezi (2Móz 24,13; 33,11; 4Móz 11,28). Ezeknek a szövegeknek valójában nem a tanítványság a központi témája, hanem a vezetés és a tekintély. Ezek és más hasonló a szövegek (vö. 4Móz 11–12) az isteni tekintély kontinuitásáról akarják biztosítani az olvasót, amely egy már elfogadott vezető utáni szukcesszió révén valósul meg. Ami pedig Bárúkot illeti, a Biblia őt egyértelműen írónak tartja, amely ószövetségi értelemben véve távol áll attól, amit máshol tanítványnak neveznek.

Az alábbiakban arra a kérdésre keresem a választ, hogy kik azok, akiket Ézs 8,16 „tanítványaimnak” (יְלִמְדָּי) nevez, illetve milyen viszonyban állnak ezek a személyek Ézsaiás prófétával? A vizsgálódást a 16. vers kontextusának elemzésével kezdem.

2.1. Ézsaiás 8,16 kontextusa

Ézs 6, a próféta megbízásának története új egységet indít Ézsaiás könyvében belül. Az Ézs 6,1–9,6 szövegrészt olyan összefüggő irodalmi egységként tartják számon, amelynek nagy hatású tanulmányában K. Budde az „Ézsaiás-Memoár” (Jesaja-Denkschrift) nevet adta. Ezekben a fejezetekben a próféta a saját életének eseményeit mondja el első személyben.¹⁹ Igaz ugyan, hogy Budde Denkschrift-hipotézisét olykor-olykor kritikus szkepticizmussal fogadták,²⁰ ám meglátása alapjaiban véve komoly nyomot hagyott és többkevesebb korrekcióval beépült a könyv kutatástörténetének rendszerébe. Az a tény, hogy Ézs 6–8 vagy 6 és 8, illetve 7–8 önálló perikopát alkot a könyv egészen belül, sőt a könyv magva és legősibb kiindulópontja, a mai napig egyike azon kevés Ézsaiás könyvével kapcsolatos alaptéziseknek, amely széles körben elfogadott.²¹ A memoár alaprétege Kr. e. 733–732-re megy vissza. Ebben az időszakban Júda északi szomszédjai, Izrael és Arám politikai szövetség révén próbálták fölvenni a harcot a nyugat felé terjedő Asszír Birodalommal. Ez az ún. szír–efraimi koalíció erőszakos kísérlettel akarta rákényszeríteni Júda királyát és népét, hogy lépjenek be ebbe az Asszír-ellenes szövetségbe. Ézs 7 szerint, a damaszkuszi–samáriai szövetség fenyegetése kapcsán Ézsaiás próféta több bátorító üdvprófeciát mondott el Aház király és a júdai királyi ház számára. Ézs 8, amely a 6. fejezethez hasonlóan és a 7. fejezettől eltérően prófétai beszámolóként, első személyben fogalmaz, tartalmaz néhány olyan gondolatsor-váltást, amelyben a tudósok egyetértenek.

- Az 1–4. versek Ézsaiás prófétának egyik jelképes cselekedetét mutatják be. Születendő gyermekének jelképes neve (Mahhér-sálál-hás-báz) Samária és Damaszkusz bukását jövendöli meg. Júda számára ez a szövegrész implicit módon a bátorító prófécia szerepét tölti be.

¹⁹ Budde, K.: *Jesajas Erleben. Eine gemeinverständliche Auslegung der Denkschrift des Propheten (Kap. 6, 1–9, 6)*. Gotha 1928. Ézs 7, amely mostani formájában harmadik személyben szól a prófétáról, Budde szerint egy korábbi, első személyben írt beszámoló későbbi átdolgozása.

²⁰ Vö. Reventlow, H. G.: Das Ende der sog. “Denkschrift” Jesajas. In: *Biblische Notizen* 38/39 (1987), 62–67. Irvine, S. A.: The Isaianic *Denkschrift*: Reconsidering an Old Hypothesis. In: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 104 (1992), 216–231.

²¹ Budde tézisének hatástörténetéhez ld. Barthel, J.: *Prophetenwort und Geschichte*. FAT 19. Tübingen 1997, 37–65. Wagner, T.: *Gottes Herrschaft. Eine Analyse der Denkschrift (Jes 6, 1–9, 6)*. VTSup 108. Leiden 2006, 18–39. Becker, U.: *Jesaja – von der Botschaft zum Buch*. FRLANT 178. Göttingen 1997, 22.

- Az 5–8. versek alapvetően változtatnak ezen az üzeneten. JHVH-t kiábrándította „ennek a népnek” vonakodó magatartása,²² akik *megvetették a Silóahnak lassan és vékonyan csörgedező vizét*, azaz a jeruzsálemi próféta korábban mondott bátorító szavait (8,1–4: vö. a **וַיִּבְרַח** igét Ézs 5,24-ben és 30,12-ben), és ehelyett az asszír politikai hatalomra támaszkodtak. A próféta egy hasonló metaforával mondja el, hogy Isten ráhozza Júdára *a Folyó [Eufrátesz] hatalmas és nagy vizét*. Ez az ítéletes prófécia látszólag feltételezi azt a történelmi háttérrel, amelyről 2Kir 16,7–10 tudósít.
- A 9–10. versekben egy újabb üdvprófeciát találunk, amely Júda ellenségeinek bukását jövendőli meg. Ezek a versek tompítják a 8,5–8 kritikus hangját és előfeltételezik a 8,11–15. verseket. Ezen okoknál fogva a tudósok általános véleménye az, hogy itt olyan szövegegységgel van dolgunk, amely később került jelenlegi helyére.
- A 11. vers valószínűleg a 8,8 közvetlen folytatása lehetett. Világos továbbá, hogy a 23. verssel egy újabb logikai egység indul. A 8,11–22 szövegtömböt azonban további kisebb alegységekre bontják. Az általános vélemény az, hogy Ézs 8 lezárul a 11–15. versek isteni utasításaival. Függetlenül attól, hogy a Memoárt vagy annak bizonyos részeit (pl. Ézs 8,16–18-at) mennyiben tekintik Ézsaiás próféta alkotásának vagy későbbi keletkezésűnek,²³ Ézs 8,16–18-at a tudósok általában olyan szerkesztői záróegységként (kolofon) tartják számon, amely kifejezetten a Memoárral, mint már meglévő irodalmi alkotással összefüggésben íródott.²⁴ A maradék verseket, Ézs 8,19–22-t későbbi, töredékes szerkesztői kompozíciónak tekintik, amely előkészíti és előfeltételezi az ugyancsak későbbi 8,23–9,6 szövegrészt.

Az a vélemény, miszerint a 8,16–18 egyfajta kolofon funkciót tölt be, a közvetkező érvekre támaszkodik.²⁵ Először, az intés és tanítás bepecsételése azt a látszatot kelti, mintha a próféta elérkezett volna küldetésének végéhez. Ahogyan Ézsaiás egykor a megbízást kapta (Ézs 6), most küldetése végeztével visszavonul a nyilvánosságból. Az Ézs 8,11–15. és 16–18. versei tehát mintegy tükörfunkciót hivatottak betölteni a teljes Ézsaiás-memoár (6,1–8,8)

²² A **וַיִּבְרַח הָעַם הַזֶּה** kifejezés Ézsaiás könyvében az engedetlen népre, a felelős vezetőkre vonatkozik.

²³ Ez utóbbihoz ld. főként Kaiser, O.: *Der Prophet Jesaja. Kapitel 1–12*. ATD 17. Berlin 1981, 189–192. Becker: *Jesaja 23–24*. Jong, M. J. de: *Isaiah among the Ancient Near Eastern Prophets*. VTSup 117. Leiden 2007, 56.

²⁴ Kaiser: *Jesaja* 189. Wildberger, H.: *Jesaja I*. BKAT 10/1. Neukirchen-Vluyn 1972, 343. Barth, H.: *Jesaja-Worte der Josiaseit*. WMANT 48. Neukirchen-Vluyn 1977, 152–156. Clements, R. E.: *Isaiah 1–39*. Grand Rapids, MI 1980, 101. Becker: *Jesaja* 21. Barthel: *Prophetenwort* 59–60, 229–230. Beuken, W. A. M.: *Jesaja 1–12*. HThKAT. Freiburg 2003, 215, 230. Wagner: *Herrschaft* 80–81, 283. Ld. még Sweeney, M. A.: *Isaiah 1–39*. FOTL 16. Grand Rapids, MI 1994, 178, 180, aki ugyancsak hangsúlyozza a 8,16–18 és 8,19–9,6 közötti (másodlagos) összefüggést.

²⁵ Vö. pl. Becker: *Jesaja* 23. Wagner: *Herrschaft* 85, 254.

szerkezetén belül, s ezt az intertextuális kapcsolatok is kiemelik. A prófétai közösség, melynek a 8,12–15 szerint el kell határolódnia „ettől a néptől” (הַעַם הַזֶּה), párhuzamban áll az Ézs 6-tal, ahol JHVH ugyanúgy elkülöníti a prófétát „ettől a néptől” (הַעַם הַזֶּה). Összefüggést látnak ugyanakkor a 8,13–15-ben megjövendölt veszedelem és a 6,12–13 ítéletes jövőképe között. Az a tény, hogy Ézs 8,18 a próféta gyermekeit említi, azt sugallná, hogy annak szerzője ismerete a Memoár jelenlegi formáját, amely több ponton is fontos szerepet szán Ézsaiás gyermekeinek (7,3.14; 8,3). Noha kevesen jutnak el a De Jong következtetésére, aki szerint a 8,16–18-ban található Ézsaiásról alkotott kép „nyilvánvalóan irodalmi termék”,²⁶ azaz az Ézsaiás kora után keletkezett, a bekötés és lepecsételés aktusát általában úgy értelmezik, mint ami Ézsaiás koráról inkább az utókorra irányítja a figyelmet.

Am bármennyire széles körben elterjedt szemléletről van is itt szó, úgy vélem, hogy elegendő okunk van arra, hogy megkérdőjelezzük Ézs 8,16 feltételezett utóirat jellegét. Először: a 8,16–18 és a Memoár más szövegei között kimutatott intertextuális kapcsolatok csupán arról árulkodnak, hogy ez a rövid perikópa beleillik Ézs 6–8 gondolatvilágába.²⁷ Ez a megjegyzés olyan, első látásra konkrétabbnak tűnő utalásokra is érvényes, mint Ézsaiás fiainak említése. Az exegéták szerint ez azt bizonyítja, hogy Ézs 8,18 szerzője már a jelenlegi formájában ismerte a 7,3.14 (Seár-jásuv és Immánuel), illetve a 8,3 (Mahhér-sálál-hás-báz) verseket tartalmazó perikópákat.²⁸ De ha közelebbről vizsgáljuk, a 8,18 mindössze arra nézve bizonyíték, hogy annak szerzője tisztában van azzal, hogy Ézsaiásnak voltak gyermekei. Ahhoz azonban kevés, hogy ezt a Memoár kialakulására vonatkozó irodalomtörténeti bizonyítéknak tekintsük (pl., hogy a 8,18 keletkezése idején Ézs 7 már össze volt kapcsolva az Ézs 8-cal). Az igaz, hogy az olvasó csupán az Ézs 7 és 8 fejezeteiből értesül arról, hogy kik voltak Ézsaiás gyermekei, de a 18. vers érthető volt a próféta kortársai (pl. a 8,16-ban említett tanítványok) számára, még akkor is, ha ez a fejezet még nem állt irodalmi kapcsolatban Ézs 7-tel.

Másodszor: az Ézs 8,16 redakciókritikai jelentőségét vizsgáló tanulmányokban többen is eljutnak ugyan addig a fölismerésig, hogy ebben a könyvben nem Ézs 8,16 az egyetlen olyan textus, amely egy prófécia följegyzéséről szól. Két másik szöveg, Ézs 8,1 és 30,8–9 is utal a próféciák írásban történt rögzítésére. Azonban a három szöveget összekötő közös tematika és szókincs fölismerésén túl kevesen mérik föl ennek a kapcsolatnak valódi jelentősé-

²⁶ De Jong: *Isaiah* 56: “evidently a literaryconstruct”. Vö. Wagner: *Herrschaft* 80–81, 255, 281–283. Ézs 8,18-hoz ld. még Barthel: *Prophetenwort* 232–233.

²⁷ Intertextuális kapcsolat nemcsak a 8,16–18 és a Memoár további egységei között áll fenn. K. Nielsen szerint pl. az Ézs 7–8 különböző epizódjai tulajdonképpen az Ézs 6 „megkeményítés” motívumának példázását szolgálják. L. Nielsen, K.: *Is 6:1–8–8:18 as Dramatic Writing*. In: *Studia Theologica* 40 (1986), 1–16. Vö. Kiss Jenő: *A megkeményítés – Ézsaiás egész szolgálatának célja?* In: *Az Ut* 28 (2002), 5–10.

²⁸ Vö. Beuken: *Jesaja* 219. De Jong: *Isaiah* 56.

gét.²⁹ Tekintettel arra, hogy a prófétai könyvek igen ritkán beszélnek szóban elmondott beszédek írásbeli rögzítéséről (Jer 36; 51,60; Hab 2,2), illetve arra is, hogy a fent említett három textus ugyanazon az észaiási kontextuson belül jelenik meg, redakciótörténeti szempontból sokkal nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk ennek a parallelizmusnak. A terminológiai összefüggésen túl azt is hangsúlyoznunk kell, hogy a szóbeli próféciák följegyzése sem Ézs 8,1-ben, sem Ézs 30,8–9-ben nem egy prófétai karriert lezáró aktus. Az írásnak mindkét esetben sokkal korlátozottabb jelentősége van és egy konkrét alkalomhoz kapcsolódik. Vajon miért lenne ez másképpen Ézs 8,16-ban?

Harmadszor: noha a 8,16–18-ból többen is azt a következtetést vonják le, hogy itt a próféta visszavonul a nyilvánosság elől, kérdéses marad, hogy valóban ez lenne a szöveg egyetlen értelmezési lehetősége. Nincs bizonyítékunk arra, hogy Ézsaiás nem mondott több próféciát ezután. Az a tény, hogy JHVH a Sion-hegyen lakozó Istenként jelenik meg, továbbá az, hogy Júda számára van intelem (תְּעוּדָה) és tanítás (תּוֹרָה), illetve vannak jelek, ellentmond annak, hogy JHVH elhagyta Jeruzsálemet, legalábbis a maga egészében.³⁰

Negyedszer: Ézs 8,11–22 koherenciáját pozitív módon is megerősíthetjük. Ennek érdekében egy egyedi jelenségre szeretném fölhívni a figyelmet. A 8,16–18-at megelőző és az ezt követő perikópák a próféta hallgatósága körében világosan elkülönítik egymástól Jeruzsálem lakóit, illetve egy, a prófétához és az ő Istenéhez közel álló kisebb csoportot. Az a tény, hogy ez a korlátozott hallgatóság csupán ezen a helyen jelenik meg Ézs 1–39-ben, véleményem szerint a 8,11–22 irodalmi értelemben vett egységességét támasztja alá. Ugyancsak ezt a koherenciát erősíti az is, hogy a תּוֹרָה és a תְּעוּדָה kifejezések a 8,20-ban is megjelennek. Ahogy azt az alábbiakban látni fogjuk, a 19–22. verseket minden további nélkül a 8,16–18 logikus folytatásának tekinthetjük. Semmi okunk nincs azt feltételezni, hogy a 8,19–22 egy későbbi kor kiegészítő hozzátoldása lenne.³¹ Ebben a nagyobb perikópában (8,11–22) a 16. vers (a 17–18-cal együtt) nem záró, hanem központi helyet foglal el.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy vitathatóak azok az érvek, amelyek alapján a 8,16–18. verseket az Ézsaiás Memoár utóiratának tekintik. Az

²⁹ Kivételt bizonyos értelemben Williamson: *Book* 95–106.

³⁰ Vö. 8,14: *ő nektek [tanítványoknak] szenthely lesz* (a szöveg ilyen értelmezését ld. a következőkben). Ezért a *JHVH elrejtette arcát Jákób házából* mondatot inkább az északi Izraelre, semmint Júdára kell vonatkoztatnunk. A bibliai idióma a teljes kiszolgáltatásra, elhagyatásra utal. Vö. 5Móz 31,17–18; 32,20; Jób 13,24; 34,29; Zsolt 10,11; 13,2; 22,25; 30,8; 44,25; 69,18; 88,15; 102,3; 104,29; 143,9; Ézs 54,8; 59,2; 64,6; Jer 33,5; 39,23–24,29; Mik 3,4. A *בְּיִשְׂרָאֵל... יִתְוַדַּל* kifejezésben megjelenő *א* prepozíciót (8,18) úgy is értelmezhetjük, hogy „(Izrael) ellen” (vö. *א* ilyen értelemben pl. Ám 3,13-ban) vagy „(Izrael) vonatkozásában”, őt illetően (vö. 1Móz 16,5; 18,28; 47,16 és különösen 5Móz 6,22). Az „Izrael” név ebben az esetben az északi Samáriai Királyságot jelöli.

³¹ Általánosan elfogadott, hogy a 8,19–22 zökkenőmentesen kapcsolódik a 18. vershez (vö. Barth: *Jesaja-Worte* 155). Ritkán találunk komoly indoklást arra, hogy akkor miért kellene e verseket mégis későbbi betoldásnak tekintenünk. Úgy tűnik, erre azért és ott volt szükség, ahol a 8,1–18-at már *a priori* utóiratként értelmezték.

Ézsaiás könyvéből vett párhuzamok alapján arra következtethetünk, hogy a prófétai beszéd följegyzése itt korlátozott jelentőségű aktus volt (legalábbis ez az értelmezés is komoly alternatíva). Elképzelhető, hogy Ézs 8,11–22 egy összefüggő alegységet alkot a 8. fejezeten belül, amelyben a 16. vers központi helyen jelenik meg. A későbbiekben látni fogjuk, hogy a 8,11–22 koherenciája lényeges következményekkel jár a 8,16 értelmezésére vonatkozóan.

2.2. „...az én tanítványaim között” – Kinek a tanítványai?

Pecseteld be a tanítást az én tanítványaim között (בְּלִמְדֵי). Feltűnő, hogy az ókori verziók némelyike a 8,16-at nem hozza összefüggésbe a tanítványokkal. A LXX egyéni úton jár, miután sem a 15–16. vers struktúrájában, sem annak tartalmában nem követi a masszoréta szöveget. A LXX a צוּר szót³² még a 15. vershez kapcsolja. A maradék 16. verset pedig így fordítja: *akkor azok, akik lepecsételik a törvényt, hogy ne tanulmányozzák azt* (τοὺ μὴ μαθεῖν) *nyilvánvalókká lesznek*. A LXX a 16. verset a korábbi ítélethirdető prófécia részének tartja. A bőbeszédűbb Targum a masszoréta szöveghez közelebb álló verziót hoz: *Próféta! Órizd meg a bizonyosságot, ne tégy bizonyosságot közöttük, mert nem hallgatnak rád. Pecseteld be és rejtsd el a törvényt, mert nem akarnak tanulni abból*. Mind a LXX, mind a Targum negatívan értelmezi a 8,16-at. Nem kizárt, hogy a בְּלִמְדֵי helyett ez a két szöveg מִלְמַדֹּד-t olvasott (itt מֵן privativummal: *azért, hogy ne tanulják azt*). Ennél valószínűbbnek tartom azt, hogy ezekben ez értelmezésekben nem eltérő szöveg hagyományok, hanem exegetikai tényezők játszanak közre. Mindkét verzió megpróbál értelmet adni a לְמַד igének, amely itt a bepecsételéssel kapcsolatban jelenik meg. Ezek a fordítók úgy értelmezik, hogy a lepecsételés ezt jelenti: elrejtteni az írás értelmét az olvasók elől. De hogyan lehetne tanulmányozni a tanítást, ha az le van pecsételve? A „tanítványaim között” helyett a Pesitta így fordít: *by’wlpny* – „az én tanítással” (értsd: amely az én tanításomat tartalmazza). De ez a variáns végső soron a masszoréta szöveg mássalhangzós szövegét előfeltételezi (בְּלִמְדֵי). Ugyancsak a masszoréta szöveget erősíti meg a Vulgata (*in discipulis meis*) és Aquila (ἐν διδασκατοῖς μου) is. Következésképpen, bár léteznek különbségek az ókori szövegverziók között, azok mind előfeltételezik a לְמַד gyököt. Az eltérések nem olyan jellegűek, hogy a masszoréta szöveg megbízhatóságát meggyőző módon vonják kétségbe.

Exegetikai szempontból sokkal jelentősebb problémát jelent itt a בְּלִמְדֵי birtokragjának tisztázása. Kinek a tanítványaira utal ez a szövegrész? Az exegeták többsége ma úgy véli, hogy itt Ézsaiás tanítványairól van szó.³³ A szöveg itt a próféta tanításával kapcsolatban említi ezeket a tanítványokat. Ezért később

³² A LXX a צוּר helyén „sziklát” fordít (homonima), amit itt metaforaként („biztonság”) értelmez: ἐν ἀσφαλείᾳ ὄντες.

³³ Vö. Williamson: *Book 99–102*. Dekker, J.: *Bind Up the Testimony: Isaiah 8:16 and the Making of the Hebrew Bible*. In: R. de Hoop et alii (szerk.): *The Impact of Unit Delimitation on Exegesis*. Pericope 7. Leiden 2009, 67–68.

széles körben elterjedt az a szemlélet, hogy ezeknek a tanítványoknak jelentős szerepük volt Ézsaiás könyve kialakulásának folyamatában. S. Mowinckel mellett érvel néhány igen nagy hatású tanulmányában, hogy tényleg létezett egy ézsaiási iskola, amely hasonló lehetett az Elizeus korából ismeretes **הַנְּבִיאִים**-hez, és amelynek tevékenysége a 8. század utáni időszaktól a babiloni fogság utánig tartott.³⁴ Korunk Ézsaiás-kutatói már sokkal visszafogottabbak és kételkedőbbek abban a tekintetben, hogy az Ézs 8,16 vajon följogosít-e arra, hogy egy ilyen hosszú időkre fennmaradó prófétai *iskoláról* beszéljünk? S bár nincs világos álláspont, hogy Ézs 8,16 kapcsán milyen szerkezetű és funkciójú csoportra kell gondolnunk, általánosan elfogadott, hogy itt prófétatanítványokról van szó.³⁵ Kevesen vannak azok, akik kétségbe vonják a 16. vers ilyen értelmezését, és „az én tanítványaim” birtokragját JHVH-ra és nem a prófétára vonatkoztatják.³⁶

Az, hogy a **בְּלִמְדָּי** birtokragja kire vonatkozik, attól függ, hogy ki az, aki beszél a 16. versben. Világos, hogy a 12–15. versekben JHVH szólal meg, és a 17. verset a próféta mondja. Némely ókori szöveg az isteni kijelentés záró szakaszaként jelöli meg a 15. verset, a 16. verset pedig a 17–18-hoz kapcsolják. Kérdés marad azonban, hogy pontosan mit is akartak jelölni ezzel a tagolással: a beszélő megváltozását-e?³⁷ Vagy csupán azt, hogy a beszéd címzettje módosul a 16. versben. Mindenesetre néhány más ókori hagyomány (LXX, Targum) a 16. verset a 12–15. versek, azaz JHVH kijelentése részének tekintti. Az ókori szöveghagyományozás tagolása tehát vitatott evidencia marad. Kérdés, hogy van-e ennél súlyosabb filológiai és grammatikai érv, amely a birtokrag mögötti referencia kérdését közelebb viszi a megoldáshoz?

Az a vélemény, miszerint a 16. versben a próféta beszél, egyetlen évrre alapoz. A 8,17 első szava **וְ**-val kezdődik: „és várom” (wōqatal forma), amely a gondolati folytonosság látszatát keltheti; tehát ha a próféta beszél ebben a versben, akkor a megelőzőben is ő az, aki szól.³⁸

³⁴ Mowinckel, S.: *Jesaja disiplene. Profetien fra Jesaja til Jeremia*. Oslo 1926. Uő: *The Spirit and the Word*. Minneapolis, MN 2002, 54–62. Újabban ugyanezt a nézőpontot képviseli pl. Isbell: *Limmūdīm* 100, aki szerint a **לְמִוּדָיִם** egy generációk közötti csoport (inter-generational guild), akik a korábbi próféták fiaihoz hasonlóan működtek.

³⁵ Wildberger: *Jesaja* 346; Williamson: *Book 6–8*; Dekker: *Bind Up* 75–76 (“a small group of followers and sympathisers”).

³⁶ Boehmer, J. „Jahwes Lehrlinge” im Buch Jesaja. In: *Archiv für Religionswissenschaft* 33 (1936), 171–175.

³⁷ Dekker: *Bind Up* 68, ezt tartja valószínűbbnek. A szövegtagoláshoz ld. 1QIsa^a, Codex Leningradensis, Codex Alpinensis, és a Pesitta Ms 7a1 jelzetű kézírata.

³⁸ A 16–17. versek közötti egyenlenséget az arám fordító is észlelte, aki kibővítette a fordítását, hogy az átmenet egyértelmű legyen. A **וְנִבֵּיאָ** vocativus tisztázza, hogy a 16. versben Isten szólal meg, a 17. versbe ékelt **וְנִבְיָא** pedig egyértelművé teszi, hogy itt a próféta beszél. A Targumhoz hasonlóan a LXX ugyancsak a καὶ ἐπεὶ, „és így szól” frázissal kezdi a 17. verset. E két egymáshoz közeli értelmezés mellett nincs más bizonyítékunk arra, hogy a 17. vers itt eredetileg másképpen nézett ki (pl. tartalmazta

Ahhoz azonban, hogy a 16. verset a 17–18. versekkel összefüggésben olvassuk, mégpedig úgy, mint amelyben a próféta önmagában tanakodik, egy lényeges változtatásra is szükség van. A 16. és 17. versek közötti átmenet elsimítása érdekében a צור és חתום imperativusokat infinitivusokká (inf. abs.) kell alakítani (צור és חתום). Ezeket az infinitivusos formákat így fordítják: „lezárom az intelmet, lepecsételtem a tanítást... és várom JHVH-t”.³⁹

Meg kell jegyeznünk, hogy a felszólító mód főnévi igenévre való módosítása még nem feltétlenül oldja meg a problémát. Mondattani szempontból az inf. abs.-t igen gyakran a felszólító mód kifejezésére használják, főként ott, ahol az inf. a mondat elején jelenik meg.⁴⁰ De ettől függetlenül, a felszólító mód inf. abs.-szá való emendálását (חתום < חתום) erősen valószínűtlennek tartom. Első kifogásként azt a nyilvánvaló tényt kell megemlíteni, hogy az imperativusos értelmezésnek szilárd hagyománya van az ókori szövegekben.⁴¹ Másodsor: nyelvtani szempontból közelítve meg a kérdést, az infinitivusos értelmezés ellen további érvek hozhatók föl. Mert igaz ugyan, hogy az inf. abs. adott esetben, a yiqtol (imperfectum) igeformához hasonlóan kijelentő módot jelöl („lezárom... lepecsételtem...”). Erről azonban csak abban az esetben lehet szó, ha az inf. abs. egy *előzőleg* használt yiqtol igeformát bővíti tovább. Ilyenkor a yiqtol követő, állítmányi értelemben használt inf. abs. alanya megegyezik a yiqtol alanyával, és örökli annak idői aspektusát is.⁴² Ézs 8,16 esetében ez a következőt jelenti: ha mégis feltételeznénk a צור és a חתום inf. abs.-os formáit, akkor ezeknek alanyát a megelőző versekből kellene levezetni és nem a következőkből. A két állítmány mögötti alany és ezzel együtt a בְּלִמְדֵי birtokragjának referenciája nem a próféta (17–18. versek), hanem a 12–15. versekben cselekvőként megjelenő JHVH. Harmadsorban: az az értelmezés, amely szerint a 16. versben a próféta beszél, kontextuális szempontból is problémás (korábbi elemzésekben ez a szempont teljesen figyelmen kívül maradt). Az intés összekötése és a tanítás lepecsételése rendkívül fontos fejlemény a próféta és Isten kapcsolatában. Az általános értelmezés szerint ez azt jelenti, hogy a tekercs elkészült, újabb kijelentés nem várható, a próféta pedig visszavonul a nyilvános életből. Ebben az értelmezési

---

volna az אמר kifejezést). Mindez arra enged következtetni, hogy a Targum és Septuaginta szándékosan módosította a szöveget.

³⁹ Vö. pl. Wildberger: *Jesaja* 342–43. Beuken: *Jesaja* 214. Dekker: *Bind Up* 67–68. Einheitsübersetzung; Willibrord Vertaling (1995). A magyar bibliafordítások közül ezt a megoldást követi a Magyar Bibliatársulat (1990) és a Szent István Társulat (2003) fordítása.

⁴⁰ Joüon, P. – Muraoka, T.: *A Grammar of Biblical Hebrew*. Roma 1993, §123u-v.

⁴¹ A masszoréta szöveg mellett ld. még Aquila, Symmachos, Theodotion, Vulgata, Targum.

⁴² Joüon – Muraoka: *Grammar* § 123w. Azok a példák, amelyeket Joüon és Muraoka említ tulajdonképpen azokhoz hasonlóak, amelyeket a § 123x-ben tárgyalnak, ahol az inf. abs. egy *előzőleg* használt igei forma tulajdonságait ölti magára. A 2Kir 4,43-ban megjelenő והותר אכל például átveszi az előző ויאכלו alanyát és idői jelentését. Ézs 5,5-ben a הִסֵּר és פָּרַץ inf. abs.-ok alanya és idői jelentése az előző אני עֲשֵׂה alapján alakul.

keretben komoly kérdés marad számomra, hogy kezdeményezhette-e Ézsaiás próféta az Ézs 8,16 által jelzett lépést. Egy próféta számára egyedül JHVH mondhatja meg, hogy hol kezdődik és hol végződik küldetése.⁴³ Negyedszer: vannak formai érveink is, amelyek megerősítik azt a javaslatot, hogy a 16. verset a 12–15-höz és nem a 17–18-hoz kell kapcsolnunk. A jelen perikópában az isteni kijelentés költői szöveg formájában jelenik meg (8,12–15), a próféta saját megjegyzései viszont prózaként (8,11.17–18). A 16. vers viszont költői és nem prózai szöveg.⁴⁴ Levonhatjuk tehát a következtetést, hogy Ézs 8,16 nem a próféta, hanem a JHVH tanítványairól beszél.⁴⁵

2.3. Kik a tanítványok Ézs 8,16-ban?

De ha a fentiek értelmében Ézs 8,16 nem egy próféta iskoláról beszél, akkor miről van szó? Miért nevezi a szöveg tanítványoknak a csoport tagjait? Milyen értelemben különböztek ezek az emberek Jeruzsálem más lakosaitól? Erre a kérdésre két irányból keresem a választ. Először a לָמַד kifejezés jelentését fogom megvizsgálni, különösképpen a תְּעוּדָה és a תּוֹרָה kifejezések összefüggésében. Másodsorban: a 8,16-ban megjelenő tanítványok identitására vonatkozóan annak az intésnek és tanításnak a szövegéből is vonhatunk le következtetéseket, amelyeket Ézs 8 ezekkel a tanítványokkal hoz kapcsolatba.

2.3.1. לָמַד, תְּעוּדָה és תּוֹרָה

Korábban már utaltam arra (1.), hogy a לָמַד ritkán fordul elő az Ószövetségben. A לָמַד igen sokrétű kifejezés, amely nem minden további nélkül azonosítható a későbbi zsidóságból ismert תְּלִמִיד terminussal. Ezek a textusok még csak sejteni sem engedik, hogy a לָמַד egy próféta tanítványát jelentené.

⁴³ Vö. még Ézs 8,1 és 30,8 verseit is, ahol JHVH adja a parancsot a prófécia följegyzésére. Ezért valószínűtlennek tartom azt az alternatív értelmezést is, miszerint a próféta másokat szólítana föl a 16. versben (így vélekedik Williamson: *Book* 97–98). Ebben az esetben külön problémát okozna még az illető személy azonosítása (a felszólítás egyetlen személynek, nem egy tágabb körnek szól!).

⁴⁴ A 8,12–16-ban Isten előbb általánosabb értelemben a „tanítványokhoz” szól, utána kimondottan a prófétának ad parancsot.

⁴⁵ Ami a 8,17 וְחִכִּיתִי formájával való kapcsolatot illeti, meg kell jegyeznünk, hogy Ézs 8 próféta önéletrajz, amelyben Ézsaiás saját tapasztalatáról és Istennel való interakciójáról számol be, de anélkül, hogy minden olyan részletre rávilágítana, amely megszüntetné a szövegben érzékelt töredékességet a modern olvasó által. Ha az Ézs 8,1–4 szövegét vizsgáljuk, a 8,1 isteni parancsát itt is nehéz összekapcsolni azzal a cselekedettel, amelyet a próféta a 3. vers szerint végrehajt, még akkor is, ha a וַאֲקָרֵב wayyiqtol forma (a וְחִכִּיתִי-hez hasonlóan) feltételez valamiféle logikai kapcsolatot a két vers között. Hasonlóképpen, Ézs 8,16-ban is világosabb lett volna, ha egy ilyen megjegyzés követi a 16. vers parancsát: „és elmenvén lepecsételtem a tanítást...” Ehelyett a 17. vers a cselekménysor következő mozzanatát rögzíti, amelyben a próféta a 16. vers imperatívuszának következményeiről szól.

De akkor mire utalhat ez a szó Ézs 8,16-ban? Milyen kapcsolat áll fenn a תְּעוּדָה és תּוֹרָה, illetve a tanítványok között?

A תְּעוּדָה és תּוֹרָה kifejezéseket általában az Ézsaiás-Memoárra vagy egy korai Ézsaiás-gyűjteményre vonatkoztatják.⁴⁶ Azonban kevesen vállalkoznak arra, hogy ezt a hipotézist konkrét bizonyítékokkal támasszák alá. H. G. M. Williamson néhány lehetséges alternatívát is fölillant a maga erősen tartózkodó megjegyzésében:

„Elképzelhető, hogy ez a dokumentum (értsd: תּוֹרָה / תְּעוּדָה) csupán a gyermekek neveit tartalmazta (8,18), vagy talán Ézsaiás összes olyan tanítását, amelyet elmondott eddig az időpontig, akárcsak a Jeremiás-tekercs esetében (vö. Jer 36,2.4.28). Sohasem fogjuk tudni.”⁴⁷

Williamson gondolatai jól érzékeltetik a kérdés körüli bizonytalanságot. De szkeptikus befejező mondata aligha jelentheti exegetikai vizsgálódásunk végét. Az ézsaiási szöveg néhány utalása valóban segít abban, hogy ezt a „tanítást” megbízható módon, konkrétan azonosítsuk be.

Nem áll szándékomban megkérdőjelezni, hogy a szöveg jelenlegi, *végső* formájában az „intelem” és „tanítás” vonatkoztatható a 8,1–15-re, a 6,1–8,15-re, vagy akár általánosabb értelemben véve a teljes korábbi ézsaiási tanításra. Viszont nem szabad kizárni annak a lehetőségét, hogy a תְּעוּדָה és a תּוֹרָה kifejezéseknek volt korábbi, korlátozottabb jelentésük is. Ezt a feltételezést két észrevétel indokolja. Először: azon a két másik helyen, ahol próféciák följegyzéséről olvasunk (Ézs 8,1; 30,8), a szöveg egy korlátozottabb tartalmú kompozícióra utal, tulajdonképpen egyetlen próféciára, amely a próféta tevékenységének konkrét állomásához kapcsolódik. Tekintettel arra, hogy e két szöveg – mint láttuk – igen közel áll Ézs 8,16-hoz, a bizonyítás kényszere azokat terhelné, akik amellet érvelnek, hogy Ézs 8,16 egy külön eset. Másodszor: a תְּעוּדָה és a תּוֹרָה terminusokat nemcsak általános értelemben vehetjük, ti. bármely írásos dokumentum (pl. Mózes Tórája a maga sokféle irodalmi műfajával), hanem szó szerinti értelemben is. Sőt, ez kellene hogy legyen a legtermészetesebb kiindulópont, mielőtt a héber kifejezések kevésbé szó szerinti értelmezése mellett köteleznénk el magunkat.

De mi a תְּעוּדָה és a תּוֹרָה kifejezések szó szerinti jelentése? Ézs 8,16 és 20 verseit leszámítva, a תְּעוּדָה csak Ruth 4,7-ben fordul elő, egy olyan jogi kontextusban, ahol egy termőföld megszerzéséről van szó egy nyilvános házassági ceremóniával összefüggésben: *Régente Izráelben úgy erősítettek meg minden rokoni*

⁴⁶ Barthel: *Prophetentwort* 61: „eine umfangreichere Niederschrift prophetischer Verkündigung”.

⁴⁷ “This document might have contained no more than the names of Isaiah’s children (8: 18), or it might have contained as much as a full summary of all Isaiah’s teaching to date, rather as in the case of Jeremiah’s scroll (cf. Jer 36: 2, 4, 28). We shall never know.” (Williamson: *Book* 103).

kötelezettséggel vagy cserével kapcsolatos ügyet, hogy az egyik fél lehúzta a saruját, és odaadta a másiknak. Ez volt a hitelesítés módja (הַתְּעוּדָה) Izráelben."

Ézs 8,16-tól eltérően, a Ruth 4,7-ben álló הַתְּעוּדָה elsősorban és látszólag nem egy írott dokumentumra vonatkozik. Gyakran beszélnek arról is, és bizonyára jogosan, hogy a הַתְּעוּדָה szorosán összefügg a gyakoribb עֲדוּת szóval is.⁴⁸ Mindkettő az עוֹד igéből származik, amelynek általános jelentése „bizonyosságot tenni, tanúskodni”. Ám más összefüggésben az עוֹד inkább ezt jelenti: „figyelmeztet, int”.⁴⁹ Különösen lényeges itt, hogy az Ószövetségben az עוֹד gyakran a próféták tevékenységét írja körül.⁵⁰ Néhány helyen a héber szerzők az עוֹד igét a תּוֹרָה-val kötik össze (5Móz 32,46; Neh 9,34). Ez a kép összhangban áll Ézs 8,16-tal, ahol a הַתְּעוּדָה tulajdonképpen a תּוֹרָה szinonimájaként jelenik meg.⁵¹

Ami a másik terminust, a תּוֹרָה-t illeti, itt már több példa áll rendelkezésünkre. A תּוֹרָה szó ritkán jelenik meg Ézs 1–39-ben. De ahol előfordul, mindig a prófétai kijelentésre vonatkozik: Ézs 1,10-ben és 2,3-ban párhuzamban áll a דְּבַר־יְהוָה, „JHVH igéje” birtokos szerkezettel, majd Ézs 5,24-ben az אֲמַרְתָּ קְדוֹשׁ־יִשְׂרָאֵל, „Izráel Szentjének mondása” kifejezéssel. Ézs 30,9 kontextusa is azt sugallja, hogy a תּוֹרָה tartalma a prófétai tanítás. A ירה ige („tanítani, útmutatást adni”), amelyből a תּוֹרָה származik, Ézsaiás könyvében szintén a prófétai tevékenységet írja körül.⁵²

A fenti megfigyelések Ézsaiás könyvének egyik rendkívül izgalmas aspektusára irányítják a figyelmünket, amely az Ézs 8,16-ra vonatkozó korábbi elemzésekből sajnálatos módon kimaradt. Ézsaiás könyve úgy tekint a prófétai üzenetre, mint amely *alapjaiban véve* nem más, mint tanítás (תּוֹרָה). Más prófétai könyvekhez képest Ézsaiás rendkívüli figyelmet szán a próféciónak, mint tanításnak. Ezért e könyv lapjain lépten-nyomon rábukkanunk az ezen jelentésmezőhöz tartozó kifejezésekre.⁵³

⁴⁸ Hasonló pl. לְמַד (Ézs 8,16) és תְּלַמֵּיד (1Krón 25,8). Mindkét kifejezés jelentheti azt, hogy „tanítvány”.

⁴⁹ Vö. 2Móz 19,21.23; 21,29; 5Móz 8,19; 1Sám 8,9; 1Kir 2,42; Neh 13,15. Ugyanez az ambivalencia figyelhető meg az עוֹד egyik szinonimájánál, a יכח igénél (vö. Zsolt 50,7–8; ld. még 1Móz 31,37 és Mal 2,14), amelyet az Ószövetség a prófétákkal összefüggésben is említ (Ézs 1,18; 29,21; Ez 3,26; Ám 5,10; Mik 6,2).

⁵⁰ Erre talán az a magyarázat, hogy a prófétai beszéd adott esetben egy törvényszéki vádbeszéd formájában jelenik meg. Az עוֹד ilyen értelmezése különösen kedvelt a deuteronomistáknál. Vö. 2Kir 17,13.15; 2Krón 24,19; Neh 9,26.29.30.34; Ám 3,13; Jer 6,10; 11,7; 42,19. Egyes tudósok összefüggést látnak a prófétákkal kapcsolatos héber עוֹד/הַתְּעוּדָה és a Zakkur sztélén megjelenő arám prófétai név, 'dd között is.

⁵¹ Williamson: *Book* 99, 101.

⁵² Ézs 2,3 szerint a népek a tanítás és a kijelentés miatt jönnek a Sionra, hogy megtanítsák (יריה) őket a JHVH útjaira. Ézs 9,14-ben a hamis próféta neve: מוֹרֵה־שֶׁקֶר, „hazugság tanítója”. Ézs 28,9-ben a ירה a próféta tanítására utal (vö. még 28,26).

⁵³ A fent idézett textusok mellett ld. még Ézs 1,3.17; 5,13.21; 7,15; 8,4; 10,13; 11,2.9; 19,11.12.21; 31,2. Vö. továbbá Ézs 26,9.10.16; 27,11; 29,24; 32,4; 33,6. Ézs 6,9–10, a könyv egyik központi jelentőségű témája, a nép látása és hallása, amely Ézsaiás könyvében

Mire utal az intés és a tanítás Ézs 8,16-ban? Feltűnő az, hogy az exegeták általában figyelmen kívül hagyják annak lehetőségét, hogy ezt a תּוֹרָה-t a 16. verset közvetlenül megelőző utasítással azonosítsák.⁵⁴ Pedig a 8,16-ban említett תּוֹרָה-t nemcsak a fizikai közelség miatt lenne kézenfekvő azonosítani a 8,12–15-tel. Két komoly érv is ebbe az irányba mutat. Először: a 8,12–15 olyan konkrét tiltásokat és biztatásokat fogalmaz meg, amelyek miatt ez a perikopa megfelel annak a műfajnak, amit תּוֹרָה-nak és הַעֲוֹדָה-nak nevezünk. Továbbá: a 11. vers is megerősíti azt, hogy a 16. vers תּוֹרָה-ja a 8,12–15 isteni útmutatásaira utal, s ennek az instrukciónak a bevezető része. Igaz, Ézs 8,11 szakzerűtlen fordításai olykor sajnos más irányba terelték az olvasó figyelmét. Itt most különösen két kifejezésre szeretnék rávilágítani: וַיִּסְרְנֵי וַיְחַזְקֵת הַיָּד.

Az exegeták gyakran az Ez 3,14-ben olvasható וַיִּדְיֵהוּהוּ עָלֵי הַחֲזִיקָה frázissal kapcsolják össze a הַיָּד בְּחֻזְקָת הַיָּד szókapcsolatot, és úgy vélik, hogy Ézs 8,11 is az Ezékiéléhez hasonló eksztatikus prófétai tapasztalatra utal.⁵⁵ Ez az értelmezés azonban aligha fönntartható. Ugyanis Ez 3,14 tulajdonképpen a gyakoribb וַתְּהִי עָלָיו יְדֵי־יְהוָה (vö. Ez 1,3; 8,1; 37,1; stb.) egyik variációja. Ézs 8,11-ben azonban nem jelenik meg sem az עַל prepozíció, sem a הִיהוּ ige. Mások úgy értelmezik, hogy a הַיָּד בְּחֻזְקָת הַיָּד tulajdonképpen azonos a יָד חֲזִיקָה „erős kéz” kifejezéssel.⁵⁶ Am a הַיָּד בְּחֻזְקָת הַיָּד egy egyedi kombináció az Ószövetségben és eltér a gyakori הַיָּד חֲזִיקָה-tól. Az ézsaiási הַיָּד בְּחֻזְקָת הַיָּד szó szerint azt jelenti: „mint a kéz megragadása” vagy „mint a kéz ereje”. A fordítások és kommentárok itt jobbra genitivus subiectivus szerkezetre gondolnak (tehát a szöveg Isten erős kezére vonatkozik).⁵⁷ Ez az értelmezés azonban kevésbé illik a 8,11 kontextusába. Mert lehet ugyan Isten erős kezéről beszélni egy nép megsabadításával kapcsolatban (2Móz 13,16), azonban a 11. vers a beszéléssel kapcsolja össze a הַיָּד בְּחֻזְקָת הַיָּד motívumot: בְּהָ אָמַר יְהוָה אֵלַי בְּחֻזְקָת הַיָּד.

Eppen ezért helyesebbnek látom a הַיָּד בְּחֻזְקָת הַיָּד konstrukciót genitivus obiectivusként értelmezni. A חִזַּק pi. + יָד idióma a héberben azt jelenti: „a kezet erősíteni”, azaz „bátorítani valakit”, amely gyakran biztató szavak révén történik (vö. Bír 7,11; 2Krón 15,7; Ezsd 6,22; Ézs 35,3; Jer 23,14). Különösen találó példa erre Jób 4,3 (ld. még az ehhez erősen hasonló Hós 7,15-öt), amely

---

oly gyakran megjelenik, ugyancsak ahhoz a szemlélethez kapcsolódik, amely a próféciában tanítást lát.

⁵⁴ Ezt a véleményt csupán néhány régi kommentárban leltem meg. Vö. Hitzig, F.: *Der Prophet Jesaja*. Heidelberg 1833, 108; Hendewerk, C. L.: *Des Propheten Jesaja Weissagungen*. Königsberg, 1838, 237–238; Meier, E.: *Der Prophet Jesaja*. Pforzheim 1850, 109. Ennek lehetőségét Kaiser: *Jesaja* 189 is mérlegeli, de végül mégis annál az álláspontnál marad, hogy a 8,16 „tanítása” a Memoár egészére utal.

⁵⁵ Vö. English Standard Version, New Revised Standard Version, New International Version; Wildberger: *Jesaja* 334, 336; Beuken: *Jesaja* 228.

⁵⁶ King James Version, American Standard Version, English Revised Version, JPS Tanakh (1917), New American Standard Version.

⁵⁷ Vö. Rev. Károli (1908), Magyar Bibliatársulat (1990), Szent István Társulat (2003), Káldi NeoVulgáta (1997).

– Ézs 8,11-hez hasonlóan – a חזק + יד kombinációt együtt használja a יסר igével. Alternatív megoldásként (bár ezt kevésbé tartom valószínűnek) a היד kifejezést a חזק hif. + יד idiómával összefüggésben is értelmezhetjük, amelynek jelentése: „kézen fogni” valakit (vö. 1Móz 19,16; Ézs 42,6; 51,18; Jer 31,32).⁵⁸ A fentiek értelmében a 8,11 így vezet be az isteni útmutatást: *Így szólt hozzám JHVH, mintegy⁵⁹ bátorítva engem* (vagy: kézen fogva engem). Valakit bátorítani, hogy ne adja fel, olyan aktus, amit jogosan tekinthetünk תורה-nak.⁶⁰

Ugyanaz a pedagógiai árnyalat jelenik meg a יסר igében is. Vannak, akik a סור hif. formájával helyettesítik a יסר igét, éspedig úgy, hogy a ויסרני formát ויסירני-re emendálják („azt cselekedte, hogy elforduljak”). Egyes magyarázók szerint ezt a módosítást ókori szövegtanúk is szentesítik.⁶¹ Sokkal valószínűbbnek tartom viszont, hogy azok nem egy helyesebb összövegre utalnak, hanem csupán exegetikai kísérletek, amelyek megpróbálják értelmezni az Ézsaiás prófétával kapcsolatban alkalmazott יסר igét. A יסר ugyanis gyakran ezt jelenti: „fegyelmez, büntet, megfedd”, akár fizikai értelemben is. Nyilvánvaló, hogy Ézsaiás esetében ez problémát okozna.⁶² Azonban a יסר ezt is jelentheti: „útmutatást ad, megint valakit”, hogy az a helyes utat válassza (5Móz 4,36; 1Krón 15,22; Jób 4,3; Péld 31,1; Ézs 28,26; Hós 7,15). Jób 4,3 és Hós 7,15,⁶³ amely Ézs 8,11-hez hasonlóan egymással párhuzamosan használja ugyanazt a két motívumot, elegendő bizonyítékot szolgáltat a masszoréta szöveg megbízhatósága mellett (ezt igazolja még a Vulgata és a Targum is). Egyértelmű, hogy a יסר ige ugyanúgy a tanítás jelentésmezejéhez tartozik,

⁵⁸ Ezt az értelmezést követi a Leidse Vertaling (1912): „toen hij mij bij de hand-greep”; JPS Tanakh (1985): “when He took me by the hand”.

⁵⁹ A יד lehet temporális értelmű is: *amikor* (miközben bátorított) *kézen fogott engem*.

⁶⁰ A חזק pi. + יד ellentéte יד + רפה „elveszíti a bátorságot”. Vö. 2Krón 15,7; Neh 6,9; Jób 4,3; Ézs 35,3; Jer 38,4; Ez 7,17; 21,12; Zof 3,16.

⁶¹ 1QIsa^a, Aquila, Symmachos, Theodotion, Pesitta. Vö. Wildberger: *Jesaja* 334. Barthélemy (szerk.): D.: *Critique textuelle de l'Ancien Testament*. OBO 50/2. Göttingen 1986, 54–56. Beuken: *Jesaja* 214.

⁶² Jól érzékelteti ezt Ézs 8,11 zsidó hatástörténete is. Vö. Barthélemy (szerk.): *Critique* 55–56. 1QIsa^a-ban a יסר > סור módosítás mögött az a háttérszándék is fölfedezhető, hogy ezzel a kifejezéssel próbálják összekapcsolni az „erős kéz” motívumát (1QIsa^a elhagyja a ו kötőszót!). Az 1QIsa^a-ban található ויסירני forma („azt cselekedte, hogy elforduljunk”) még azt is bizonyítja, hogy az írnok ezt a verset egy nagyobb csoportra (nem a prófétára) vonatkoztatta, amely korábban elfordult a helyes útról, de most visszatért JHVH-hoz (ezt az értelmezést követi néhány más qumráni szöveg is, amelyeket Barthélemy [szerk.]: *Critique* 55 az Ézs 8,11-gyel kapcsolatban itt megemlít). Mindemellett a ויסרני > ויסירני emendáció arra engedne következtetni, hogy a próféta korábban „ennek a népnek” az útján járt, ami nyilván gyanús feltételezés lenne.

⁶³ Jób 4,3: *הנה יסרת רבים וידיים רפות תחזק* – *Íme, sokakat útbaigazítottál, és erősítettetted a meglankadt kezeiket* (bátorítottad őket; ld. fentebb).

Hós 7,15: *ואני יסרתי חזקתי זרועותם* – *Én tanítottam őket és erősítettem karjaikat* (bátorítottam őket)...

mint a תּוֹרָה.⁶⁴ S talán említeni sem kellene, az Ézs 8,11 harmadik kifejezése, a הִלֵךְ בְּדַרְךְךָ, ugyancsak pedagógiai konnotációval bír.

Úgy vélem, hogy a fenti érvek kellőképpen bizonyítják azt, hogy a 8,16-ban említett intés és tanítás elsősorban a 8,12–15-ben található rövid próféciára vonatkozik és nem az Ézsaiás-Memoárra, sem pedig valamely korai ézsaiási próféciagyűjteményre. Konkrétan ez az a rövid תּוֹרָה / תְּעוּדָה, amit össze kell kötni és le kell pecsételni a tanítványok körében.

De kiket jelöl a לְמַדֵּי terminus Ézs 8,16-ban? Úgy vélem, hogy ez a kifejezés a fenti fölismerésnek a háttérben válik érthetővé. Mivel Ézsaiás könyve szerint prófétálni annyit tesz, mint tanítani (יָרָה – Ézs 28,9; לָמַד – Ézs 29,13.24), illetve a prófétálás tulajdonképpen tanítás (תּוֹרָה), ezért ez a könyv a próféta hallgatóit következetes módon nevezi tanítványoknak (לְמוֹדֵים). Más-képpen fogalmazva: az Ézs 8,16-ban említett csoport azért viseli a „tanítvány” nevet, mert Jeruzsálem társadalmának azon rétegét jelöli, amely figyelt a prófétai tanításra és elfogadja azt. A לְמוֹדֵים tehát nem ezoterikus csoport, amolyan különálló közösség Ézsaiás hallgatóságában, amely a többiektől eltérően valamiféle szakmai kapcsolatban (ld. próféták fiai) állna a prófétával.

2.3.2. A tanítóanyagok és a tanítás/intés

A tanítványok identitására vonatkozóan a tanítás tartalmából is vonhatunk le további következtetéseket. Ennek érdekében elsősorban az Ézs 8,12–13-at és 8,19–21a-t fogom közelebbről megvizsgálni:

12 Ne kiáltásatok: „Összeesküvés!”, amire ez a nép ezt kiáltja: „Összeesküvés!”, és ne féljetek úgy, ahogyan ő fél, és ne rettegjetek!

13 Hanem a seregek JHVH-ját, őt tartásatok szentnek!

Ő legyen a ti félelmetek, és ő legyen a ti rettegésetek!

Ez az intés a tanítványoknak szól. De milyen összeesküvésről beszél ez a perikopa? A קִשְׁרָה valamilyen politikai szövetezésre utal.⁶⁵ Három különböző véleménnyel találkozunk. Egyes exegeták elképzelhetőnek tartják, hogy Áház király uralkodása idején némelyek azt fontolgatták Jeruzsálem lakosai közül, hogy átszöknek a szír-efraimi táborba. Ez a vélemény Ézs 7,6-ra alapoz, amely egy olyan tervről beszél, miszerint az ellenség egy „Tábeál (vagy Tábeél)”⁶⁶ fiát” szeretné Jeruzsálem trónjára ültetni Áház helyett. Wildberger megkockáztatja

⁶⁴ Ézs 28,26-ban a יָרָה a יָרָה igével párhuzamosan jelenik meg, Jer 31,18-ban pedig a לָמַד igével. Zsolt 90,10.12-ben a יָרָה mellett találjuk a לָמַד, תּוֹרָה és דַּעַת kifejezéseket.

⁶⁵ Vö. pl. 1Sám 22,8.13; 2Sám 15,12.31; 1Kir 16,9.16.20; 2Kir 9,14; 10,9; 15,10.15.25.30; 17,4; 21,23.24; stb.

⁶⁶ A בְּנֵי-טַבְאֵל arám név, talán helységnév (vö. בְּנֵי-עֵנַת Bir 3,31-ben). A בְּנֵי-טַבְאֵל pedig ezt jelenti: a „tábeálita”. Az Arám területén fekvő Bét-Tábeal városhoz ld. Wildberger: *Jesaja* 266.

azt a feltételezést, hogy ez a tábeálita esetleg egy másik ágról származó dávidi utód lehetett, akit a júdaiak egy része Áház ellenében támogatott.⁶⁷ Ez a spekuláció azonban nemcsak történelmi bizonyítéknak van híján, hanem ellentmond Ézs 8,16-nak is. Eszerint ugyanis „ez az egész nép” (azaz Jeruzsálem általában) mondja azt, hogy „összeesküvés”, és nemcsak egy kisebb réteg.

Sokkal tágabb körben elfogadott az az értelmezés, miszerint a קָשָׁר az Ézsaiás próféciáira vonatkozik. A próféta ítéletes beszédeit hazaárulásnak tartották.⁶⁸ E hipotézis fontos támpontját Ám 7,10-ben vélik fölfedezni, ahol a bételi szentély papja azzal vádolja Ámósz, hogy összeesküvést szít (קָשָׁר) Jeroboám király ellen. Bár ez a vélemény igen tetszetősnek tűnik, van egy komoly gond vele. Ám 7 olyan prófétaaként mutatja be Ámósz, mint aki ítéletet jövendöl a Jeroboám háza ellen. Ezzel szemben Ézsaiás mindvégig bátorítja Áház házáat és Jeruzsálem lakóit, hogy ne féljenek az ellenségtől (Ézs 7; 8,1–4). Ez a pozitív üzenet az, amelyet a nép elutasít (8,6), és Ámósszal ellentétben nincs szó itt semmiféle ítéletes próféciáról. Ezeket a bátorító próféciákat pedig aligha lehetne lázító beszédeknek (קָשָׁר) nevezni.⁶⁹

De van egy harmadik, meggyőzőbb magyarázat, amely a 8,12-re és az Áházzal kapcsolatos történetekre alapoz. A 8,12 szerint az „összeesküvést kiált” gondolati párhuzamban áll a „fél attól, amitől ez a nép fél” frázissal. Azaz, e vers szerint pontosan az Arám és Izrael Júda elleni szövetekezése (קָשָׁר) az, amitől retteg ez a nép. Ézs 8,12 háttérét könnyebben megérthetjük az Ézs 7 részletesebben kidolgozott narratívája, főként a 7,2 alapján: *Amikor híriül vitték Dávid házának, hogy összefogott (?) Arám Efraimmal, reszketni kezdett a szíve és népének szíve, ahogyan az erdő fái reszketnek a szélben.* Azzal, hogy Ézsaiás arra inti hallgatóit: ne kiáltsák a néppel együtt: „összeesküvés”, mintegy arra figyelmezteti őket, hogy ne féljenek úgy, ahogyan a nép fél a szervezkedő (קָשָׁר) ellenségtől.⁷⁰

Ez a magyarázat fontos következtetéshez vezet. Abban a tanításban, amelyet Ézs 8,16 szerint a tanítványok kapnak, nincs semmi titokzatos (8,12–13). Még csak szó sincs itt valamiféle új kijelentésről. Ez a biztató üzenet („ne féljete!”) kezdettől fogva Ézsaiás prófétai repertoárjának alaptétele volt. Ez a

⁶⁷ Wildberger: *Jesaja* 275, 337.

⁶⁸ Clements: *Isaiah* 99. Becker: *Botschaft* 201–202. Barthel: *Prophetenwort* 224–225. De Jong: *Isaiah* 71.

⁶⁹ Nem tartom logikusnak Barthel: *Prophetenwort* 225 azon magyarázatát, miszerint ennek a kifejezésnek használatát Ézsaiás semleges politikai magatartása indokolná.

⁷⁰ Hasonló következtetésre jut Rignell, L. G.: *Das Orakel 'Maher-salal Has-baz'*. *Jesaja* 8. In: *Studia Theologica* 10 (1957), 45. Wildberger azon ellenvetése, miszerint a קָשָׁר kifejezés nem használatos külső ellenséggel kapcsolatban (Wildberger: *Jesaja* 337; hasonlóképpen Barthel: *Prophetenwort* 224) ellentmond 2Kir 17,4-nek, amely Hóseás király Asszíría elleni szervezkedését קָשָׁר-nek nevezi. A קָשָׁר egyszerűen politikai szövetekezést és szervezkedést jelöl, teljesen függetlenül attól, hogy belpolitikai vagy külpolitikai eseményről van-e szó. Ld. még 2Kir 11,14; 2Krn 23,13; vö. 2Kir 9,23 és 9,14.

profétai instrukció, amelyet korábban Áháznak és egész udvarának hirdetett, továbbra is érvényben marad. Ám a próféta itt most egy kisebb csoporthoz fordul, amely Áháztól eltérően nyitott szívvel hallgatja JHVH tanítását, s ezért méltán viseli a **דַּבְּרָן** nevet. A 8,14 egyértelművé teszi, hogy Ézsaiás nem Júda teljes pusztulásáról beszél. JHVH *szenthely lesz* (a tanítványok számára); *de botránykő és buktató Izráel két házának* (értsd: Efraim és Manassé; vö. Ézs 9,20), *tőr és háló Jeruzsálem lakosainak*.

Korábban arról beszéltem, hogy a 8,11–22 perikopa irodalmi egységet alkot, amelyben a 16–18. versek központi helyet foglalnak el. Azok, akikhez a 8,19–20 szól, ugyanaz a tanítványi csoport, mint akiket a 8,12–15 megszólított. Ezért a tanítványok azonosságára vonatkozóan a 19–20. versek tartalmaznak további információt.⁷¹

19 Ha ezt mondanák nektek:

„Kérdezzétek a szellemeket és a halott lelkeket, amelyek csipognak és motyognak!” – (ezt mondjátok nekik:) Vajon egy népnek nem az isteneit kellene megkérdezni? (Vajon) a halottakat (kell kérdezni) az élők érdekében?⁷²

20a Az intéshez és a tanításhoz!

Ez a perikopa ismételten feltételezi a különbséget a nép és egy kisebb tanítványi csoport között. Ézsaiással szemben a nép alternatív kijelentésforrásnak tekinti a halott lelkeket, amit a Biblia szigorúan megtilt.⁷³ 1Sám 28 Saul király történetét meséli el, aki egy médium segítségével kereste a kapcsolatot a halottak világával. A szöveg azzal motiválja lépését, hogy a király félt a filiszteusoktól (28,5) és nem kapott kijelentést JHVH-tól (28,6). Ézsaiás is többször beszél arról, hogy kritikus politikai helyzetben az emberek a halottidézés lehetőségével is éltek. Ézs 19,1–4 szerint, miután JHVH bemegy Egyiptomba és zűrzavart idéz elő Egyiptom istenei között, az egyiptomiak a

⁷¹ A szöveg szempontjából problémás 8,20b–22-öt itt most figyelmen kívül hagyom.

⁷² Egyes exegéták nemcsak az első sort, hanem az egész 19–20a perikopát úgy olvassák, mint amelyben a halottidézők beszélnek. Ennek értelmében a halott lelkek (**רוּחַ / דְּבַר**) tulajdonképpen azonosak a nép istenével (**אֱלֹהִים**; vö. Wildberger: *Jesaja* 342, 351. JPS Tanakh [1917]; New American Bible; New Revised Standard Version; Zürcher Bibel; Káldi Neo-Vulgáta [1997]). Igaz ugyan, hogy 1Sám 28,13 az **אֱלֹהִים** kifejezést a halott ember szellemére is vonatkoztatja (= **רוּחַ**), mégis Ézs 8,19 nem csupán egyetlen megistenült szellemről, hanem a nemzet istenéről beszél. A halott szellemek soha sem jelennek meg birtokraggal, ők nem valakinek az istenei, és semmiképpen sem egy nemzet istenei. A kontextus világossá teszi, hogy a címzettek kijelentést keresnek JHVH-nál, az ő istenüknél, így önmagában véve a kijelentés keresésére való ösztönzés nem lehet olyan felszólítás, amelyet a halottidézők intéztek a tanítványokhoz. Valószínűbb az az értelmezés, mely szerint a tanítványokat arra ösztönzik, hogy a halottaknál keressenek kijelentést. Ézs 8,19 tehát a próféta szarkasztikus válasza, amelyet a tanítványok nevében fogalmazott meg.

⁷³ 5Móz 18,9–22 éppen olyan kijelentést közvetítő módozatokkal állítja szembe a proféciát, mint amelyről Ézs 8,19 beszél.

halott lelkeknél és szellemeknél keresnek magyarázatot. Feltehetően halott-idézésre utal az Ézs 28,14–22-ben említett „halállal kötött szövetség” is. Ugyanezt a helyzetet tükrözi Ézs 29,4 is, ahol erre a kultuszi gyakorlatra találunk hasonló ironikus célzást. Ézs 8 halottidézése mögött is az ellenség fenyegetése miatti félelem áll. A 8,19–22 egybecseng 2Kir 16,3–5-tel, amely Áház királyt a halottkultusszal hozza kapcsolatba.⁷⁴

A tanítványokat tehát arra biztatják, hogy szellemidézőkhöz forduljanak, a próféta azonban arra int, hogy a prófétai intésre és tanításra kell figyelni, Mindezek indirekt módon ismét azt sugallják, hogy a לְמוֹדִים nem prófétai csoport, nem בְּנֵי הַנְּבִיאִים. Egy ilyen kijelentés keresésre vonatkozó felhívásnak ugyanis semmi értelme nem lenne olyan személyekkel kapcsolatban, akik maguk is próféták. Amennyiben helyénvaló Ézs 8,19–22-t összefüggésbe hozni Áház király korával, és amennyiben a kijelentés keresést a Samária és Arám által keltett helyzet szorgalmazza (vö. 8,12), úgy nem kizárt, hogy az Ézs 8,16-ban említett tanítványok (לְמוֹדִים) tulajdonképpen magas rangú politikai vezetők voltak, akiknek fontos volt a politikai helyzet alakulása.⁷⁵

A későbbi Ézsaiás-szövegek szerint, a próféta tanítása, amely Ézs 8,16 értelmében csak egy kisebb közösség körében talált visszhangra a próféta korában, egyszer csak érthetővé válik az egész nép előtt, ti. azok előtt, akik korábban vakok és süketek voltak a prófétai szó meghallására és a jelek meglátására (vö. Ézs 29,23).⁷⁶ Meg kell jegyeznünk azonban, hogy még ez a késői réteg sem ismer olyan prófétai tanítványcsoportot, amely szakmai kritériumok alapján különült volna el a nép körétől.

⁷⁴ Eszerint Áház saját fiát is „átvitte a tűzön” (vö. még 2Kir 21,6). Feltehetően ennek a Júdában is ismert Mólek-kultusznak a maradványait kell fölfedeznünk Ézs 8,21-ben is: וְקָלַל בְּמַלְכוֹ וּבְאֱלֹהָיו „megátkozza királyát (מֶלֶךְ) és istenét”, azaz az ő istenét, Móleket. Valószínűleg ezzel kapcsolatban válik érthetővé Ézs 7,11 is, amely arra biztatja Áház, hogy kérjen jelet „lent a seol völgyében (הַעֲמֻקָּה שְׁאֵלָה) vagy fent a magasban (הַגְּבִיחַ לְמַעְלָה)”. Ez a mondat is feltételezi Áház magaslatokon gyakorolt kultuszát és a halottidézés iránti érdeklődését. Nem tartom meggyőzőnek Wagner feltételezését, aki Ézs 8,19–22-t a 6. századi júdai vallásgyakorlattal hozza összefüggésbe (Wagner: *Herrschaft* 281).

⁷⁵ Wildberger (*Jesaja* 349) szerint a 8,20-ban előforduló תּוֹרָה és תְּעוּדָה szavak értelme a prófétai mozgalom hagyatékát jelöli („der Nachlaß der prophetischen Bewegung”), azaz egy jelentősebb terjedelmű irodalmi kompozíciót (hasonlóképpen Kaiser: *Jesaja* 193: „das geschriebene Gottesgesetz”; Barthel: *Prophetenwort* 230). Ez azonban erősen kérdéses. A halott lelkekhez való odafordulás motivációja: a nép félelme. Ilyen emberek számára pedig elégséges biztatást jelent az a „ne féljete!” (8,12–13), amelyet a 16. vers által jelölt תּוֹרָה-nak nevezett. Semmi bizonyítékunk nincs tehát arra, hogy a 20. vers által jelölt תּוֹרָה valami másra utalna, mint a 16. vers.

⁷⁶ Ézs 29,23 későbbi szemléletéhez ld. Balogh Cs.: Blind People, Blind God. The Composition of Isaiah 29,15–24. In: *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 121 (2009), 48–69, különösen 59–60, 66.

2.4. A tanítás lepecsételése

Az Ézs 8,16 magyarázataiban a tanítás lepecsételését általában úgy magyarázzák, hogy az a prófécia jövő generációk számára való megőrzését jelenti a tanítványok közvetítésével.⁷⁷ Ez eleve kérdésessé válik akkor, ha a „tanítás” és „intés” kifejezéseket a fentiek alapján értelmezzük, illetve ha a tanítványokat a korábban tárgyalt szempontok alapján azonosítjuk be. Mert ha a tanítás elsősorban tényleg csak a 8,12–15 rövid próféciáját jelöli, amely igen szorosan kapcsolódik a Kr. e. 733 eseményeihez, és ha a „tanítványaim” a próféta üzenet számára nyitott hallgatóságot jelenti, akkor nem valószínű, hogy az irattekercs bepecsételése egy Ézsaiás utáni generáció számára bírna jelentőséggel.

Az a szemlélet, miszerint a prófécia bepecsételése azt feltételezi, hogy a tekercset a jövő generáció számára kell megőrizni, olyan késői bibliai szövegeken alapul, mint Dán 8,26 és 12,4.9.⁷⁸ Azonban igen problémás e kései, apokaliptikus textusokat Ézs 8,16-ra visszavetíteni és Ézs 8,16-ot ezeknek a kései textusoknak a fényében értelmezni. Ismert ugyanis, hogy a Dániel könyvét messzemenően befolyásolta a babiloni ezoterikus irodalom. A könyv szerzője igen sajátos értelemben veszi a profetikus jóvendőmondást. Dán 8 és 12 olyan eseményekről beszél, amelyeket a próféta évszázadokkal beteljesedésük előtt és a legapróbb részletekig menően jóvendölt meg. Természetes, hogy nem lehetett érteni ezeket a jóvendöléseket akkor, amikor „eredetileg” keletkeztek. Dániel könyve szerint ez volt az, ami indokolta a bepecsételésüket. Azonban Ézs 8,16 teljesen más prófétaképet előfeltételez – Dánieltől eltérően. Ézsaiás üzenete a próféta korában, egy konkrét történelmi helyzetben és egy korlátozott hallgatóság előtt hangzott el, mégpedig közvetlenül időszerű próféciaként. Ezért nem magától értetődő az, hogy az Ézs 8,16 gondolatát, a prófécia bepecsételését Dániel könyve alapján magyarázzuk.

Az ókorban a bepecsételés elsősorban *jogi* aktus volt, mégpedig a hitelesítést jelentette. Ebből a szempontból a lepecsételésben nem játszott szerepet az az idői tényező, amelyet viszont megtalálunk Dánielnél. Egy dokumentumot azért pecsételtek le, hogy hitelességét igazolják, és nem azért, hogy megőrizzék az utókor számára.⁷⁹ A hitelesség problémája központi jelentőségű a megelőző Ézs 8,1–4-ben (vö. még Ézs 30,8–9) is, ahogyan azt alá is húzza az ׀ַׁׁ – „tanúk” kifejezés. A tanúk addig tanúskodhatnak, amíg élnek;

⁷⁷ Ld. újabban pl. Isbell: *Limmûdîm* 99–101.

⁷⁸ Ld. még Jel 5,1; 7,3; 10,4; 22,10. Így pl. Wildberger: *Jesaja* 346. Beuken: *Jesaja*, 231. Barthel: *Prophetenwort* 233–236. Kaiser: *Jesaja* 190. A bepecsételés motívuma megjelenik még az Ézs 29,12-ben is. Ez a vers azonban nem egy konkrét dokumentumra utal, hanem bármely bepecsételést írásra, amelyet csak úgy lehet elolvasni, ha előbb fölnyitják a pecsétet. A lepecsételés szerepe itt különbözik a Dán és Jel fent említett textusaitól.

⁷⁹ Vö. 1Kir 21,8; Neh 10,1; Eszt 3,12; 8,8.10; Jer 32 (különösen 32,44).

a saját generációjuk és nem az utókor számára jelentenek garanciát. Ézs 8,16-ban ugyanez a jogi helyzet szolgáltatja az értelmezési hátteret.

Karel van der Toorn az alábbi lényeges következtetésre jut az Ószöveg keletkezéséről írt, nemrég megjelent könyvében:

„A próféták célja csupán azt volt a próféciák följegyzésével, hogy saját kortársaik számára közvetítsék üzenetüket. Akkor folyamodtak az írott szóhoz, amikor úgy ítélték, hogy a szóbeli közlés kevésbé volt alkalmas célközönségük elérésére. Egyetlen alkalommal sem írtak azonban azzal a szándékkal, hogy egy jövőd generáció számára őrizzék meg szavaikat.”⁸⁰

Lehet vitatkozni azon, hogy Van der Toorn valóban helyesen ítéli-e meg azokat az okokat, amely miatt írásban is följegyezték a próféciát. Lehet (sőt kell is) vitatni a szerző azon véleményét, miszerint „a próféták maguk sohasem jegyezték fel az elmondott orákulumaikat”.⁸¹ Mindezek ellenére úgy vélem, hogy Van der Toorn meggyőző módon érvel amellett, hogy az utókor nem az egyetlen opció akkor, amikor a próféta szövegek írásbeli rögzítését motiváló célközönséget keressük, és ez minden bizonnyal nem az elsőrendű opció.⁸² Egy lepecsételt dokumentum elsősorban birtokosa számára bírt közvetlen jelentőséggel. Az tehát, hogy a tanítást lepecsételik a tanítványok körében azt jelenti: a tanítványok hiteles kijelentés birtokában vannak, és nem azt, hogy ez a kijelentés az eljövendő generációkat szólítja meg, még akkor is, ha az Ézsaiás könyvének jelenlegi formája (amelyben az utókor is szerepet játszik) tetszetőssé tenné ezt az értelmezést.⁸³ Amit Ézs

⁸⁰ Toorn, K. van der: *Scribal Culture and the Making of the Hebrew Bible*. Cambridge, MA 2007, 182: „Their [the prophets'] purpose in writing, however, was confined to communicating a message to their contemporaries. They resorted to the written word when they judged an oral delivery less apt to reach their intended audience. Not a single time, though, did they write in view of preserving their words for future generations.”

⁸¹ Van der Toorn: *Scribal Culture* 182: „the prophets [...] did not record the oracles they delivered”. Vö. Van der Toorn következtetéseinek kritikáját Dekker tanulmányában (Dekker: *Bind Up* 63–68).

⁸² Igaz, Ézs 30,8 kapcsán fölmerülhet a kérdés, hogy itt vajon nem egy távolabbi jövő motiválja-e a prófécia följegyzését (így gondolja pl. Williamson: *Book* 105–106). Azonban a יום אחרון, „a következő napok” és עד-עולם, „mindörökre” retorikai értelmű is lehet (vö. 1Sám 1,22; 2Sám 3,28; 12,10; Jer 17,4). Az, hogy Ézs 30,8-at a távoli jövőre vonatkoztatjuk, ismételten azzal magyarázható, hogy Ézs 30,8 az ézsaiási gyűjtemény részévé vált. Pedig nyilvánvaló, hogy Ézs 30,8-at elsősorban az Ézsaiás generációjának lázadó fiai foglalkoztatják. Ez a szempont Ézs 8,1-ben is világos, ha a két tanút Uriással és Zakariással, a próféta két kortársával azonosítjuk. Ezek a tanúk csakis a saját generációjuk számára jelentenek hiteles bizonyítékot.

⁸³ Nem tudhatjuk biztosan, hogy a lepecsételést szó szerint vagy szimbolikusan kell-e értenünk (ti, hogy ezeket a szavakat fizikailag írta-e le a próféta), annál az egyszerű oknál fogva, hogy nincs bizonyítékunk arra, hogy Ézsaiás végrehajtotta volna ezt

8,16 szerint föl kell jegyezni, elsősorban nem távoli időkre szóló jövőmondás (mint Dánielnél), hanem a közvetlen történelmi helyzetre vonatkozó tanítás. Amennyiben a 8,14–15 jövőmondást tartalmaz, az csupán másodlagos, bátorító pedagógiai célt szolgál. Egyértelműen nem az volt a próféta szándéka, hogy részleteiben föltérképezze a jövő alakulását. Nem feltétel nélküli ítélethirdetésről van szó.⁸⁴

3. Következtetés

Az Ézs 8,16 értelmezésében kulcsfontosságú a könyv egyik alaptézisének fölismerése: a prófétálás nem más, mint tanítás (ירָה / לְמַד), a prófécia pedig, tartalmát tekintve, instrukció, תּוֹרָה. Az „intés” és „tanítás” elsősorban nem az Ézsaiás-Memoárra vagy a könyv valamilyen primitív formájára vonatkozik. Az általános helyett a תּוֹרָה szó szerinti értelmét kell előnyben részesítenünk, mely szerint az konkrétan a 12–15. vers isteni instrukcióira utal. A 8,12–15 tartalmi elemzése során az is nyilvánvalóvá vált, hogy ez a תּוֹרָה nem új kijelentés, hanem Ézsaiás bátorító „ne féljete!” üzenete, amelyet előbb még egész Jeruzsálemnek hirdetett.

Ezzel a sajátosan ézsaiási próféta- és prófécia-értelmezéssel magyarázhatjuk a תּוֹרָה és לְמוֹדִים közötti kapcsolatot is. Ézs 8,16-ban a לְמוֹדִים nem terminus technicus, amely Ézsaiás próféta tanítványi körét jelölné. Ez a kifejezés nem azonos a תְּלִמִיד szóval, amely a későbbi zsidóságban (és az Újszövetségben) a rabbi tanítványát jelöli. Az Ézs 8,16-ban megjelenő tanítványok nem alkotnak önálló iskolát vagy olyan ezoterikus csoportot, amely ezt a nevet címként nyerte volna el valamilyen beavatás vagy elhívás által. A לְמוֹדִים, a „tanítottak”, olyan „laikus” személyek, akik – Jeruzsálem más lakóival ellentétben – nyitottak a próféta (tanító) tanítása előtt. JHVH utasításainak (12–15. versek) és a próféta intó szavainak (19–20. versek) tartalmi elemzése alapján azt mondhatjuk, hogy ezek a tanítványok valószínűleg Jeruzsálem befolyásos vezetőinek köréből kerültek ki.

A tanítványoknak adott üzenet elsősorban a Kr. e. 733–732-es történelmi események összefüggéseiben releváns. Isten tanításának lepecsételése jogi aktus a tanítványok között és nem a prófécia jövőbeni sorsára vonatkozik. Az Ézs 8,16 olyan értelmezése, miszerint a lepecsételés az üzenet elrejtését jelenti egy későbbi generáció számára, a kései apokaliptikus irodalomból származik. Ezen szövegek sajátos szemlélete azonban alapvetően különbözik attól, ahogy a prófécia szerepét és természetét (ezen belül a jövődőlés funkcióját)

---

a parancsot. Sok más szimbolikus cselekedethez hasonlóan (beleértve a 8,1-et és 30,8-at) az írásbeli forma az, amelyen keresztül értelmet nyert a jelképes „cselekedet”.

⁸⁴ Ezen oknál fogva kérdésesnek tartom Kaiser véleményét is (*Jesaja* 189), aki szerint a lepecsételt dokumentum célja az volt, hogy Ézsaiás szavainak a megbízhatóságáról győzze meg a fogság utáni közösséget. Williamson meggyőző módon bizonyítja, hogy a 8,17 nem az ítéletes prófeciák beteljesedésére, hanem a JHVH könyörületes visszafordulására vonatkozik (Williamson: *Book* 99–100).

a Kr. e. 8. században értelmezték. Egy jogi dokumentum, még akkor is, ha le volt pecsételve (azaz hitelesítették), elsősorban a kortársak számára volt jelentős. A címzettek, a tanítványok, azzal a céllal kapják az utasításokat, hogy aszerint éljenek, és nem azért, hogy elrejtsek azt a jövő számára.

Természetesen, lehet spekulálni azon, hogy egy ilyen tanítványcsoport, amely kötődött Ézsaiás próféta üzenetéhez, valamilyen módon részt vehetett annak áthagyományozásában is. De a fentiek értelmében ki kell mondanunk, hogy Ézs 8,16 elsősorban nem erről szól. Ez a vers explicite csupán arra nézve nyújt bizonyítékot, hogy a prófécia följegyzése az akkori történelmi szituáció miatt történik és nem a jövő kor olvasói számára. Az az értelmezés tehát, amely a 8,16-ban a próféta szövegek áthagyományozására vonatkozó utalást lát, nem kevésbé anakronisztikus, mint azon későbbi zsidó magyarázóké, akik – mint láttuk – saját koruk intézményét vetítették vissza ószövetségi szövegekre.